

BAYKARA MECLİSİ'NDEN YANSIMALAR -Eğlence Meclisleri-Edebî Meclisler- Hikâyeler 4-*

AHMET KARTAL **

REFLECTIONS FROM THE BAYKARA ASSEMBLY
-Entertainment Assemblies-Literary Assemblies-Stories 4-

Ö Z E T

Zeynüddîn-i Vâsifî tarafından Farsça olarak kaleme alınan Bedâyi'ü'l-vekâyi', özellikle Türk kültür ve sosyal hayatına dair ihtiva ettiği geniş ve önemli bilgiler vesilesiyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, Bedâyi'ü'l-vekâyi'de yer alan ve Türkistân coğrafyasındaki Türk kültür hayatına ışık tutup günümüze aktaran iki bölümün tercümesine yer verilecektir. Bunlardan birincisi, Hâce Mecdüddîn Muhammed tarafından tertip edilen ve Alî Şîr Nevâ'i'nin de katıldığı bir meclis ile Nevâ'i etrafında oluşan beş hikâyeden oluşmaktadır. Özellikle bu bölümde yer alan eğlence meclisi, bu dönemde tertip edilen meclislerin hüviyetini geniş, detaylı ve gerçeğe uygun bir şekilde yansıtması bakımından dikkat çekici ve önemlidir. Ayrıca bu bölümde o dönem giyim kuşamlarının teferruatlı bir şekilde tasvir edilmesi de önem arz etmektedir. İkinci bölüm, kitabın yazarı Vâsifî'nin Semerkand'da bulunduğu sırada meydana gelen çok soğuk ve şiddetli bir kış ile katliğin sosyal hayata etkisini içermektedir.

A N A H T A R K E L İ M E L E R

Meclis, Alî Şîr Nevâ'i, Herât, şiir, kültür, sosyal hayat.

A B S T R A C T

Written in Persian by Zeynüddîn-i Vâsifî, Bedâyi'ü'l-vekâyi' draws attention with his extensive and important information on Turkish culture and social life. In this study, the translation of two sections in Bedâyi'ü'l-vekâyi' that shed light on the Turkish cultural life in Turkistan geography and transmitted it to the present day has been translated. The first one consists of an assembly organized by Hâce Mecdüddîn Muhammed and with the participation of Alî Şîr Nevâ'i and five stories formed around Nevâ'i. Especially the entertainment assembly in this section is remarkable and important in that it reflects the identity of the assemblies organized in this period in a broad, detailed and realistic manner. Also in this section, it is noteworthy that the clothing styles of that period were depicted in detail. The second part talks about the impact of a very cold and violent winter and famine that occurred when the author of the book, Vâsifî, was in Semerkand.

K E Y W O R D S

Assembly, Alî Şîr Nevâ'i, Herât, poetry, culture, social life.

* Makalenin Geliş Tarihi: 23.03.2020 / Kabul Tarihi: 09.05.2020.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (ahmetkartal38@gmail.com), Orcid Id: 0000 0001 8563 1589.

Giriş

Türk kültür ve medeniyetinin teşekkül edip geliştiği önemli coğrafî mekânlardan birisi, hiç şüphesiz Türkistân'dır. Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî¹'nin *Bedâyi'u'l-vekâyi'* isimli eseri, bu coğrafyada var olan Türk kültür ve sosyal hayatına ait bazı bilgileri ihtiva etmesiyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, önce Hâce Mecdüddîn Muhammed tarafından tertip edilen ve Alî Şîr Nevâî'nin de katıldığı meclise, akabinde Nevâî etrafında anlatılan beş hikâyeye ve son olarak da Semerkand'da gerçekleşen çok şiddetli kış ve kıtlığın sosyal hayata yansımalarına yer verilecektir.

I.

Bu çalışmaya konu olan ilk bölüm "Der-Zikr-i Ta'rîf-i Meclis-i Emîr Alî Şîr ve Hâce Mecdüddîn Muhammed ve Hezl ü Mutâyebe Kerden-i Efâzil be-Mevlânâ Abdulvâsî'-i Münşî der-Bâg-i Perze/Perze Bahçesi'nde (tertîp edilen) Alî Şîr Nevâî ve Hâce Mecdüddîn Muhammed'in meclisleri ile Mevlânâ Abdulvâsî'-i Münşî'ye fâzılların yaptığı şaka ve hicivlerin tasviri hakkında" başlığını taşımaktadır. Burada Hâce Mecdüddîn Muhammed² tarafından tertip edilen eğlence meclisi ile beş

¹ Herât'ta doğdu. Tam adı Zeynü'd-dîn Mahmûd bin Abdulcelîl-i Vâsîfî'dir. 890/1485 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Vâsîfî'nin babasının o dönemin önemli münşîlerinden olması, onun Herât'ın ileri gelenleriyle irtibat hâlinde bulunmasını sağlamıştır. Vâsîfî'nin dost ve arkadaşlarının çoğunun hâfız, kâtip ve muhasip zümresinden kişiler olması, onun da ilim tahsil ettiğini ve belli bir kültürel çevrede yetiştiğini göstermektedir. 16 yaşlarındayken Alî Şîr Nevâî ile o dönemin ileri gelenlerinin huzurunda bizzat muammadan sınava tabi tutulmuş ve bu sınavda gösterdiği başarıdan dolayı Nevâî'nin meclisine katılma başarısını göstermiştir. Şah İsmail'in Herât'ı zapt etmesinden sonra Sünnî Müslümanlara yapılmaya başlanan zulümden korktuğu için Herât'ı terk ederek 28 yaşındayken, 918/1512'de Mâverâünnehir'e gitmiş, orada Ubeydullah Han'ın himayesine girmiştir. Ayrıca Semerkand, Buhârâ ve Taşkend'de tertip edilen çeşitli meclislere katılmıştır. Özellikle inşa ve muammada çok başarılı olmuştur. Vâsîfî, 958/1551 senesinde Taşkent'te vefat etmiştir (Eraslan 2019: 759-763).

² Timur Bey'in oğlu Şâhruh Mîrzâ'nın divan reisi/varidat idaresi müdürü olan Hoca Pîr Ahmed Hânî'nin oğludur. Önceleri Sultân Hüseyin-i Baykara'nın pervancısıyken daha sonra bütün Horâsân'ın yönetimi ona verilmiştir. Ancak Alî Şîr Nevâî'nin

hikâye yer almaktadır. Bu hikâyeler Alî Şîr Nevâ'î (ö. 907/1501)³ etrafında oluşmaktadır. Özellikle Mevlânâ Sâhib-dârâ⁴ tarafından anlatılan ve Alî Şîr Nevâ'î'nin de katıldığı eğlence meclisi, bu dönemde tertip edilen meclislerin hüviyetini, meclis için yapılan hazırlıkları, meclise kimlerin katıldığını, bu meclislerde nelerin yapıldığını ve vaktin nasıl geçirildiğini göstermesi bakımından hem dikkat çekici hem de önemlidir. Bu meclis ve hikâyelerin tercümesi şu şekildedir (bak. Vâsıfı 1349: I/403-442).

HÂCE MECDÜDDİN MUHAMMED'İN OLUŞTURDUĞU MECLİS

Bir gün Alî Şîr Nevâ'î, Bâg-ı cihân-ârâ⁵'da Mîr Kelân ismiyle tanınan Hâce Mecdüddîn Muhammed ile karşılaştığında, ona; "Sizin gökyüzünü

---

etrafında bulunan beyler ve makam sahipleri ile ters düşmüş ve görevinden azledilmiştir (Bâbür 2006: 348-349).

³ Uygur kabilesinden olan Kıçkine Bahşi'nin oğlu olup 844/1441'de Herât'ta doğmuş ve 906/1501'de yine bu şehirde vefat etmiştir. Yazdığı manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının en seçkin ve önde gelen simalarından biridir. Ayrıca *Farsça Dîvân'ı* ve *Mecâlisü'n-nefâis* adlı tezkiresiyle de İran Edebiyatı'nda çok üstün ve önemli bir konumu vardır. O, hayatı boyunca kendini yetiştirmekle meşgul olmuş, sonsuza kadar ismini yaşatacak eserler yazmaya, güzel ve parlak şiirler söylemeye gayret ve çaba sarf etmiştir. Fitratın her ne kadar Farsça ve Türkçe şiir söylemeye kabiliyeti varsa da, o daha ziyade Türkçe şiirler yazmıştır. Devletşâh'ın ifadesiyle Türkçede üstat, Farsçada ise fazilet sahibidir. Farsçanın çok muteber olduğu, Fars Edebiyatı'nın Molla Câmî ile zirvede bulunduğu ve münevverlerin Farsça konuşmayı ve şiir yazmayı mezihet olarak kabul ettikleri bir dönemde, O, *Muhâkemetü'l-lugateyn* isimli bir eser kaleme alarak Türkçenin birçok yönden Farsçadan daha üstün bir dil olduğunu savunmuş, bunu Türkçe ve Farsçadan getirdiği örnekleri kıyas ederek ispat etmiştir. Hatta Türkçe ile de yüksek, gelişmiş ve tekâmüle ulaşmış bir edebiyat meydana getirilebileceğini bizzat Türkçe yazdığı eserleriyle ortaya koymuştur. Hem bu tavrıyla hem de söylemleriyle yeni yetişen genç şairleri Türkçe yazmağa teşvik ederek özendirmiştir. Bütün bunlar onun kültür ve edebiyat hayatımızdaki yeri ve hizmetini daha iyi göstermektedir (Ateş 1968: 454-55; Levend 1965; Togan 1964; Kut 1989; Sâm Mîrzâ 1346: 334; Câmî 1371: 108; Devletşâh 1901: 495; Kartal 2000, 2003).

⁴ *Bedâyi'u'l-vekâyi'* in müellifi Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsıfı'nin baba tarafından yakın akrabasıdır. Özellikle tarih düşürme sanatında başarılı ve meşhurdur. Alî Şîr Nevâ'î'nin nedimlerinden olup tertip ettiği meclislerin müdavimlerindedir (Eraslan 2019: 761-762).

⁵ Herât'ta bulunan bahçelerden biri.

süsleyen cennet gibi meclisinizin hüviyetini ve hususiyetini çok işittim. Orada, zarifler ve fâzıllar Mevlânâ Abdolvâsi'-i Münşî⁶'yi hicvedip ona çeşitli şakalar yaparlarmış. O da, onlara aynı şekilde karşı koyarak hepsini mağlup edermiş. Bu sohbetlerden birine ben de katılmak istiyorum." der. Alî Şîr Nevâ'î'nin tertip edeceği meclise katılmasından şeref duyacağını söylediği bir mısra⁷ ile ifade eden Mîr Kelân, Nevâ'î'den meclis için gerekli hazırlıkların yapılması için bir haftalık süre ister. Bir hafta sonra gerekli hazırlıklar tamamlanır ve meclis oluşturulur:

Meclisin tertip edildiği tarih: 5 Cemâdiye'l-âhir 897/3 Nisan 1492.

Meclisin tertip edildiği yer: Herât⁸'a yarım fersah (yaklaşık 3 km) uzaklıktaki Perze Köyü'nde Hâce Mecdüddîn Muhammed tarafından yaptırılan Çehâr-bâğ⁹.

Meclis mahallinin tasviri: Bahçenin güzelliği ve hoşluğu karşısında İrem bahçesi¹⁰ şaşkınlıktan parmağını ısırmuş/şaşırmış; düşünce mimarı, onun güzellikleri, orijinallikleri ve işçiliğindeki hoşluklar karşısında hayrete düşmüş; bahçedeki sağlam, gökyüzü kasrı gibi yüksek ayağını

⁶ İnşada başarılı ve maharet sahibidir. Hiciv tarzında yazdığı şiirleri bulunmaktadır. Laubali bir kişiliğe sahiptir. Birçok kişinin şaka yapıp kızdırdığında onlara zekice verdiği hazır cevaplarla meşhur olmuştur. Bazen bu cevapların müstehcen ve laubali bir özelliğe sahip oldukları da müşahede edilmektedir. Özellikle bu durum Hâce Mecdüddîn Muhammed'in tertip ettiği meclislerde dikkat çekmektedir (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/150; II/470; 1323: 103, 276).

⁷ Bu mısra şu şekildedir: زين تفاخر شاید ار سر بر فلك سايده مرا

⁸ 95,5 derece boylam ve 34,5 derece enlemde büyük bir şehir ve eski bir ticaret merkezidir. Düz bir çölde etrafı bağ, bahçe ve akarsularla çevrili olup içinden nehirler geçer. İki fersah/8.896 m. ötede bir çıplak dağ üzerinde "Serşek" dedikleri bir ateşgede vardır. Şehrin suyu oradan gelip şehre yakın bir yerde birkaç kola ayrılır ve her kolu bir nahiyeyi sular. Bu dağdan başka yerlerde benzeri olmayan siyah değirmen taşları keserler. Herât şehri hakkında: "Horâsân'ın en iyisidir." diye Huzeyfe ibn Yemân'dan bir hadis rivayet ederler. Halkı ince kalpli, cengâver ve kahraman; yaşlıları mutedil, iyi ahlâk sahibi ve övülmüşlerdir. Daima ilimlerin kaynağı ve ehl-i hünerin mekânı olmuş; her asırda nice büyük insanlar yetiştirmiştir (Kâtib Çelebi 2013: 513-16; Kartal 2019: 279).

⁹ "Dört bağ/bahçe" anlamına gelen bu kelime, genellikle ortasında bir havuz bulunan ve patikalarla dört bölüme ayrılan bahçeleri belirtmek için kullanılmıştır (Babür 2006: 149).

¹⁰ Âd'ın oğlu Şeddâd tarafından cennete nazire olarak yaptırılan meşhur ve güzel bahçe ile köşk (Onay 1992: 218).

dayanıklı burçların güçlü temellerine atan ve billur gökyüzüne benzeyen köşk ise, Havernak¹¹ ve Sedîr¹² köşklarının parlaklığını gölgede bırakmıştır/yok etmiştir. Zaman, onun benzerini sadece (ayna gibi olan) suda, felek ise onun bir örneğini şaşş gözle görebilirdi.

[Bahçede yer alan havuz ile ilgili] şiir:

یکى حوض بس ژرف در صحن بستان
 چو جان خردمند و طبع سخنور
 نهادش چو دریا و کوثر و لیکن
 به ژرفی چو دریا به پاکى چو کوثر
 روان اندر او ماهى سیم سیم
 چو ماه نو اندر سپهر مدور

Bahçenin ortasındaki çok derin havuz, akıl sahibinin canı/ruhu ve şâirin düşüncesi/ilhamı gibidir. Özellik olarak deniz ve Kevser'e benzeyen (bu) havuz, derinlikte deniz, berraklık ve saflıkta Kevser gibidir. O havuzda, dönen felekteki yeni ay gibi gümüş balıklar yüzer.

Her nehrin kıyısındaki dizili serviler, âşıkların gözyaşı nehirlerine akseden sevgilinin endamının hayali gibi dosdoğru ve pürüzsüzdür. Her gülfidanındaki bülbüller, gül endamlı güzellerden ayrı kaldıkları için gönlünü kaptırmış âşıklar gibi yakınmaktadırlar. Gelinciğin etrafında yetişen yeşil otlar/çimenler, gönlü aldatan güzelin yanağındaki ayva tüyleri gibidir. Pâk-dâmen/iffetli söğüdün gölgesindeki reyhanlar, sanki bitkilerin hayrı için orada yetişmiştir. Çimenlikteki menekşeler, güzelin perişan saçları gibi her tarafa yayılmıştır. Nergisler ise, gözünü ırmak kenarına dikmiş sarhoşlar gibidirler.

Çevik ve becerikli döşemeciler/hizmetkârlar, kubbesi göğe yükselen o kasrın Zühal değerli eyvanının önüne, Şam'da dokunmuş koyu renkli altın işlemeli atlas yaygılar ile sırmalı ışık geçirmez gölgelikler çekmişler, böylece orayı dönen gökyüzü gibi parlatmış ve yere Frenk beyazı mahfuri kilimler ile yedi renkli karışık nakışlarla bezenmiş örtüler sermişlerdir.

¹¹ Necef'in doğusunda yer alan meşhur bir kasır.

¹² Havernak'ın yakınında inşa edilen başka bir köşk.

Köşkün eyvanının önüne Selsebil¹³ ve Kevser¹⁴'i kısıktıran mermer bir havuz yapılmıştır. O gün, bu havuz 800 kelle şekerin kullanıldığı şerbet ile doldurulmuştur.

Meclise katılanlar:

Hânendeler/Şarkı söyleyenler: Hâfız Basîr¹⁵, Hâfız Mîr, Hâfız Hasan Alî, Hâfız Hacı¹⁶, Hâfız Sultân Mahmûd-ı Ayyî, Şâh Muhammed-i Hânende, Siyehçe Hânende, Hâfız Evbehî/Ûbehî, Hâfız Türbetî ve Hâfız Çirâgdân.

Sâzendeler/Saz Sanatkârları: Üstâd Hasan-ı Nâyî, Üstâd Kul Muhammed-i Udî¹⁷, Üstâd Hasan-ı Belebânî, Üstâd Ali-yi Hânkâhî, Üstâd Muhammedî, Üstâd Hacı Kihestî-i (?) Nâyî, Üstâd Seyyid Ahmed-i Gicekî¹⁸ ve Üstâd Ali-yi Kûçek-i Tanbûrî.

¹³ Cennette bulunan pınarlardan biri.

¹⁴ Cennette bulunan bir ırmak.

¹⁵ "Mîr Hânende" ismiyle tanınan Hâfız Basîr, o dönemde sesinin güzelliğiyle meşhur olmuştur. Şarkı söylediğinde onu dinleyen kişilerin kendilerinden geçtiği belirtilmektedir (Kartal 2017: 48-49).

¹⁶ Herât'ta Muzaffer Mîrzâ'nın meclisinde okuyan hanendelerdendir (Bâbü 2006: 779).

¹⁷ Sultân Hüseyin-i Baykara döneminin önemli sanatçılarındandır. Alî Şîr Nevâî onun yetişmesine önemli katkı sağlamıştır. Şubruganlıdır. Küçüklükten itibaren ud, gıcek ve kopuz gibi sazları çalmayı öğrenip onları büyük bir ustalıkla çalmıştır. Kitareyi de aynı şekilde büyük bir ustalıkla çaldığı ifade edilmektedir. Hatta kitareye üç tel daha ilave etmiştir. İlim de tahsil etmiştir. Ayrıca takvim bilgisiyle nakkaşlıkta yeteneklidir. Muamma ilmine ise vakıftır (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/158; II/478; 1323: 99, 287-288; Bâbü 2006: 342, 355).

¹⁸ O dönemin önde gelen çalgıcılarındandır (Kartal 2017: 48).

Şâirler-nedîmler-meclis-ârâyân/meclisi-sohbetleriyle- süsleyenler:

Mevlânâ Benâ'î (ö. 918/1512)¹⁹, Hâce Âsafî (ö. 920/1514 ya da 926/1520)²⁰, Emîr Şeyhüm-i Süheylî (ö. 918/1512-13)²¹, Mevlânâ Seyfî-i Buhârî (ö. 906/1500)²², Mevlânâ Kâmî²³, Mevlânâ Hasan Şâh²⁴, Mevlânâ Dervîş-i Rûganger-i Meşhedî²⁵, Mevlânâ Mukbilî²⁶, Mevlânâ Şevkî²⁷, Mevlânâ Zevkî, Mevlânâ Halef²⁸, Mevlânâ Nergisî²⁹, Mevlânâ Hilâlî (ö. 936/1529-30)³⁰ ve Mevlânâ Riyâzî-i Türbetî³¹.

¹⁹ Asıl adı Kemâlüddîn Şîr Alî-yi Herevî olan ve Herât'ta doğan Benâ'î, babasının mimar olmasından dolayı bu mahlası kullanmıştır. İleri yaşlarda bunun yerine Hâfî mahlasını kullanmayı tercih etmiştir. Herât'ta edebiyat, mûsiki ve hatla ilgili çok iyi bir öğrenim gören Benâ'î, ardından tasavvufa yönelerek zâhidâne bir hayat sürmeye başlamıştır. Bir mürid bulmak için merkezî İran'ı dolaşmış, daha sonra Fars'a gitmiş, burada Nurbahşiyye tarikatı şeyhlerinden Şemseddîn-i Lâhicî'nin müridi olmuştur. Akkoyunlu Sultanı Yâkub'un daveti üzerine gittiği Tebriz'de büyük bir itibar görmüştür. Sultan Yâkub ölünce Herât'a dönen Benâ'î, alaylı sözleri sebebiyle Ali Şîr Nevâ'î ile araları açılmıştır. Bundan dolayı Semerkand'a gitmek zorunda kalmıştır. Nevâ'î'nin onu musikîden anlamadığı için kınaması üzerine musiki ile ilgilenmiş ve beste yazacak duruma gelmiştir. Benâ'î'nin Farsça şiirlerinden oluşan bir divanı, Şeybânî Han'ın gençliğinden Timur İmparatorluğu'nun dağılmasına kadar meydana gelen olayları içine alan *Şeybânî-nâme* isimli mensur eseri, ahlaki hüviyette *Behrâm ü Bihrûz* isimli mesnevisi bulunmaktadır (bak. Karaismailoğlu 1992; Bâbü 2006: 352).

²⁰ Babası Timurlu sultanlardan Ebû Sa'îd'in veziriazamı Hâce Ni'metullah'tır. Babasının vezir olmasından dolayı bu mahlası almıştır. Önce Sultân Ebû Sa'îd'in himayesinde bulunmuş daha sonra Sultân Hüseyin-i Baykara'nın hizmetine girmiştir. Farsça şiirlerinden oluşan bir divanı vardır. Divanın küçük kardeşi ya da akrabalarından biri tarafından toplandığı söylenmektedir. Farsça şiirlerinin yanında Türkçe bazı şiirler de söylemiştir. Şiirleri güzel ve hoştur (Şemsüddîn Sâmî 1996: I/212; Bâbü 2006: 352).

²¹ Timurular devrinde yaşamıştır. Çağatay Türklerinden olup Süheylî diye meşhurdur. Kendisine büyük bir itikadı olan Şeyh Âzerî'den bir mahlas istemiş, ricası üzerine Şeyh elinde bulunan bir kitaba fal tutmuş, birinci satırda Süheyl kelimesi çıkmış ve böylece bu mahlası almıştır. Bu mahlasından dolayı kendisine Şeyhîm Süheylî demişlerdir. Sultân Hüseyin-i Baykara zamanında vezirlik yapmıştır. Hüseyin Vâ'iz Kâşifî (ö. 910/1499-1500) *Kelîle ve Dimne Tercümesini* ona ithaf etmiş ve kitabına onun adına izafetle *Envâr-ı Süheylî* adını vermiştir. Süheylî'nin biri Türkçe diğeri Farsça olmak üzere iki divanı vardır. Ayrıca *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi yazmıştır. Şiirlerinde insanda korku uyandıran söz ve tabirler dikkat çekmektedir (Sâm Mîrzâ Safevî 1346: 338; Alî Şîr Nevâ'î 1961: 84-86, 1323: 56-57, 230; Ateş 1968: 455-56; Ma'ânî 1368: 249-51; Bâbü 2006: 345).

²² Timurlu sultanlardan Ebû Sa'îd döneminde yaşamıştır. Sultân Hüseyin-i Baykara döneminin önemli şairlerindedir. Molla Câmî ve Devletşâh ile de görüşmüştür. Birçok ilime vakıf olup aruz ve muamma ile ilgili iki risale kaleme almıştır. İki tane de

Zurefâ/Nüktedânlar: Mîr Ser-berehne³² ve Mevlânâ Burhân-ı Gung.

divan tertip etmiştir. Şiirlerinde atasözlerine çok yer vermiştir. Bâbü çok şarap içtiğini, sarhoşluğunun kötü, yumruğunun ise kuvvetli olduğunu belirtmektedir (Şemsüddîn Sâmî 1996: IV/2767; Bâbü 2006: 353).

²³ Sebzvarlı olup Molla Câmî'nin sohbetlerine katılmıştır. Herât'ta vefat etmiştir (Şemsüddîn Sâmî 1996: V/3817).

²⁴ Horâsân şâirlerinden olup Sultân Şâh-ruh'tan başlayıp Sultân Hüseyin-i Baykara dönemine kadar birçok sultan ve ileri gelen kişilere nedim olmuş, onlara medhiye ve mersiyeler yazmıştır. Hoş sohbet olup alaycı bir mizaca sahiptir. Alayla karışık şiirleri ve kıtaları çoktur (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/82-83; II/400-401; 1323: 61-62, 234-235).

²⁵ *Mecâlisü'n-nefâ'is*'te Dervîş-i Rûganger'in Dervîş-i Meşhedî'den farklı biri olduğu belirtilmektedir (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/105; II/423; 1323: 61-62, 234-235).

²⁶ Turşzlidir. Dost canlısı ve hikmet sahibi biri olup dervişler gibi yaşamıştır. Manzum ve mensur eserlerinde atasözü ve hikmetlere çok yer vermiştir. *Mecâlisü'n-nefâ'is*'in Herâtî tercümesinde Kabûlî, Kazvînî tercümesinde ise Mukîmî olarak geçmektedir (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/87; II/404; 1323: 64, 237).

²⁷ Çiçektüldür. Fahrî-i Herâtî aslen Hârezmi olduğunu belirtmektedir. Makbul ve yumuşak huylu olup Türkçe ve Farsça güzel şiirleri vardır. Tahsili rahatsızlığı vesilesiyle yarım kalmıştır (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/87; II/404; 1323: 64, 237).

²⁸ Tebrizlidir. Şeyh en-Nacak'ın evlatlarındandır. Fıtratı ve huyu güzel, mizacı herkes tarafından beğenilen bir gençtir. İlim tahsili için Herât'a gelmiştir. Fahrî-i Herâtî Horâsân'a geldiğini kaydetmektedir. Sultan (Fahrî-i Herâtî'ye göre Sultân Bediüzzamân Mîrzâ'nın) çocuklarına hizmet ve arkadaşlık yapmıştır. (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/88; II/405-406; 1323: 65, 238).

²⁹ Herâtlıdır. Şiirlerinde önce Nergisî daha sonra Âhî mahlasını kullanmıştır. Şiirlerdeki yeni ve hoş söyleyiş tarzları ve manaları kendisine mâl etmesiyle tanınmaktaydı (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/89; II/406; 1323: 65-66, 238).

³⁰ Kuzeydoğu İran'daki Esterâbâd şehrinde doğmuştur. Tam adı Bedrüddîn (Nürüddîn) Muhammed b. Abdillâh Hilâlî el-Esterâbâdî'dir. Ancak o, Hilâlî mahlasıyla ve Çağatay Türkleri'nden olduğu için de Çağatâyî nisbesiyle tanınmıştır. Gençliğinde dönemin önemli kültür merkezlerinden Herât'a gitmiş, burada Alî Şîr Nevâyî'nin himayesine girmiş ve onun meclisinde yetişmiştir. Nevâî, *Mecâlisü'n-nefâ'is*'inde onun kabiliyetli, hâfızası kuvvetli, istikbal vaat eden bir genç olarak tanıtmıştır. Gazel, rubaî ve kıt'alarından oluşan Farsça bir divanı, tasavvufi bir hüviyete sahip Farsça *Şâh u Dervîş*, aşkın mahiyeti ve sadakat, vefa, cömertlik, cesaret, alçak gönüllülük, edep gibi konuların işlendiği yirmi bölümden meydana gelen *Sıfâtü'l-âşıkân* ve *Leylâ vü Mecnûn* isimlerinde Farsça mesnevileri bulunmaktadır (Sevgi 1998).

³¹ Zâvelidir. Zâve kadılığı yapmıştır. Aykırı davranışlarından dolayı görevinden azledilmiştir. Vaaz verirken kendi şiirlerini okuyup ağladığı belirtilmektedir. Renkli bir kişiliğe sahiptir (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/109; II/406; 1323: 77, 253).

³² Endican köylerindedir. Gerçek seyyid olmadığı ifade edilmektedir. Çok hoşsohbet, tatlı sözlü ve doğası iyi bir kişiydi. Özellikle Horâsân âlim ve şairleri arasında muteberdi (Bâbü 2006: 348).

Müverrihler/Tarih yazarları: Mîrhând (ö. 903/1498)³³, Mevlânâ Mu'în-i Şîrâzî³⁴, Mevlânâ Hüseyin-i Vâ'iz (ö. 910/1504-1505)³⁵, Seyyid Gıyâsüddîn-i Şerîfe³⁶, Mevlânâ Muhammed-i Bedahşî ve Mevlânâ Halîl-i Sahnâf.

Hattât: Mevlânâ Muhammed-i Hâfî.

Herat'ın önde gelen gençleri: Mîrek Za'ferân, Şâh Muhammed Mîrek, Hâce Cân Mîrek, Sultân Sirâc, Mîrzâ-yı Nat'-dûz, Hüseyin-i Zerdûz, Serv-i Leb-i Cûy (veya Leb-cûy) (?), Şimşâd-ı Sâye-perver, Molla Hâce Hânende, Yûsuf-ı Mezârî-i Çilgezî, Yûsuf-ı Sânî, Mâh-ı Simnânî, Sâkî ve Bâkî-i Irâkî.

Alî Şîr Nevâ'î ile katılanlar: Ümerâ-yı izâm/büyük emirler, a'yân-ı zü'l-ihtirâm/saygın kimseler, havâs, avâm, ekâbir, e'âlî, eşrâf ve ahâlî.

Oturma düzeni: Meclise gelenler, kendileri için önceden ayrılan yerlere oturmaktalar.

Ziyafet için yapılan hazırlıklar: Usta şekercilerin hazırladığı çeşitli şerbetler, macunlar, turşular, reçeller, çeşitli meyvelerden yapılan

³³ Tam adı Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând b. Burhâniddîn Hâvendşâh b. Kemâliddîn Mahmûd Herevî olan Mîrhând, Timurlular döneminin önemli tarihçilerindendir. Ali Şîr Nevâ'î'ye ithaf ettiği *Ravzatü's-safâ fi-sîreti'l-enbiyâ ve'l-mülûk ve'l-hulefâ* adını taşıyan yedi ciltlik genel mahiyetteki tarih kitabı ile tanınmıştır (bak. Aka 2005).

³⁴ *Mecâlisü'n-nefâ'is*'te sadece Şirazlı olduğu kaydedilmiş ve Farsça bir beyti örnek olarak verilmiştir (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/123; II/441).

³⁵ Tam adı Mevlânâ Kemâlüddîn Hüseyin b. Alî-i Beyhakî-yi Sebzevârî'dir. Dönemin büyük Nakşibendî şeyhi Sa'deddîn-i Kâşgarî'nin ölümü üzerine Herât'a gelip (Mayıs 1456) burada ünlü sûfi ve şair Abdurrahmân-ı Câmî ile tanışmış ve onun vasıtasıyla Nakşibendî tarikatına intisap etmiştir. Herât'ta verdiği vaazlarla kısa zamanda meşhur olduktan sonra Hüseyin-i Baykara ve Ali Şîr Nevâ'î'nin himayesine girmiştir (bak. Karaismailoğlu 1999).

³⁶ Meşhedlidir. Meşhed'in "seyyid" ya da "nakip"lerinden olduğu söylenmektedir. Mülâyim huylu, mizah ve latife mizaçlıdır. Özellikle şuh tabiatlı olduğu için filozofluk ve nesep yüceliğinden dolayı istemeden de olsa tezvir ve ukalalıkta bulunduğu görülmektedir. Cildinde sarılık çok olduğu için kendisine Nevâ'î "Seyyid Şîr", Fahrî-i Herâtî "Seyyid Şarka/ شرفه", Vâsîfî de "Seyyid Şerfe/ شرفه ya da Seyyid Şerîfe"; dendiğini belirtmektedir (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/146; II/466-467; 1323: 96-97, 272-273). Biz Vâsîfî'nin, eserinin dipnotunda nüsha farkı olarak verdiği "Şerîfe" nisbesini tercih ettik (1349: 405).

şekerlemeler, pâlûdeler (nişastayla yapılan bir çeşit dondurma) ve muhallebiler.

Ayrıca Hüseyin-i Baykara'nın baş aşçısı olan Ebu'l-melîh, bu meclis için özel olarak isimleri bilinmeyen 40 çeşit yemek hazırlamıştır.

Hâce Mecdüddîn Muhammed tarafından Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî'nin meclise daveti: Hâce Mecdüddîn Muhammed'in Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî'yi meclise davet etmesi, Hâce Mecdüddîn Muhammed'in oluşturduğu meclislere ait evraklarının tanzim edilip düzenlenmesinden ve oluşturduğu meclislerde kullanılan dil, üslup ve açıklamaların hüviyetinin belirlenip düzeltilmesinden sorumlu olan Mevlânâ Halîl-i Sahhâf tarafından şu şekilde nakledilmiştir: Çarşamba günü ikindi namazı vakti, yarın için yani Perşembe günü meclisin kurulması kararı alınmıştı. Hâce Mecdüddîn Muhammed ve Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî ile birlikte bir köşede oturmuş, yarın yapılacak olan meclisle ilgili konuşuyor, fikir alışverişinde bulunuyorduk. Bir ara Hâce Mecdüddîn Muhammed, Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî'ye; "Ey efendimiz! Ey koruyucumuz/destekçimiz! Yarın için kendinizi hazırlayın ve çok dikkatli olunuz. Çünkü siz, büyük ve coşkun düşmanlık denizinin dalgaları arasında kalacaksınız. Hunhar kaplan ve timsah huylu kimselerin mücadelesiyle karşılaşacaksınız. Ejderha tabiatlı sanatçıların arasında bulunacaksınız. Hiç şüphesiz bunlar, yarın sizi büyük bir iştahla bekliyor olacaklar. Siz daha önce asla böyle aykırı bir meclis ve korkunç bir mücadele görmediniz, hatta ileride de görmeyeceksiniz. İnşallah, o gün sizin için hayırlı bir şekilde geçer." dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî, Hâce Mecdüddîn Muhammed'e; "Yarın bu meclise katılmayacağımı sizin güneş gibi parlak olan gönlünüzden saklamayacağımı ifade etmek isterim." diyerek karşılık verdi.

Beyit:

چه خوش بز می است دلکش صحبت جانان چه سودا ما

که نتوان شد سفید از شومی بخت بخت سیاه آنجا

Meclis ne hoştur/güzeldir. Sevgilinin sohbeti ise ne kadar gönül çekicidir. Ancak ne fayda ki kara baht, uğursuzluğundan/şomluğundan dolayı oradan aklığa/safliğa ulaşamıyor.

Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî'nin meclise katılmayacağı sözünü işiten ve bu duruma çok üzülen Hâce Mecdüddîn Muhammed, hemen yerinden fırlayıp ayağa kalktı. Büyük bir şaşkınlık içerisinde ona; "Ey efendi! Bu gönlü yaralayan ve ortalığa fitne saçan nasıl bir sözdür? Şüphesiz siz, Emîr Alî Şîr'in ilgi odağında olan kişisiniz. Eğer siz bu meclise gelmezseniz, size yazıklar olsun.

Beyit:

بیا که مانده خوان کردگار جهان را

تو میهمانی و باقی در آن میانه طفیل

Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın sofrasına gel. Çünkü sen (o sofranın) misafirisin ve (o sofrada) kalıcısın. Diğerleri ise senin sayende orada (bulunmakta)dır.

Bu meclis için tarafımdan yaklaşık yüz bin tenge³⁷ harcanmıştır. Eğer siz bu mecliste bulunmazsanız, Emîr Alî Şîr yapılan bu hizmetten asla memnun kalmaz, benim de yaptığım bu kadar masraf boşa gider." dedikten sonra, ona meclise katılmama kararının sebebini sordu. Bunun üzerine Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî, ona; "Uzun zamandan beri sizinle Emîr Alî Şîr arasında olan dostlukta bir soğukluğun olduğu bilinmektedir. Elhamdulillah/Allah'a şükürler olsun ki Allah'ın sonsuz inayetiyle şimdi o buzlar eriyip yok olmuştur. Şüphesiz oluşturulan bu mecliste çok ağır eleştiriler ve çirkin/laubali şakalaşmalar olacaktır. Zaten Emîr Alî Şîr, kendisini bu dünyadaki en hoş tabiatlı kişi, en iyi şair ve sanatçı olarak kabul etmektedir. Onun bu mecliste beni hedefine alıp bana eleştiri oklarını atarak takılması imkân dâhilindedir. O'nun bu tavrından dolayı benim de ona yönelip aynı şekilde eleştiri oklarını atmam gerekecek. Zaten onun ruhunun ne kadar zarif ve ince olduğunu siz de bilirsiniz.

Beyit:

چه بگویم که ورا نازکی طبع لطیف

تا به حدی است که آهسته دعا نتوان گفت

³⁷ O dönemlerde kullanılan bir cins madeni para.

Onun ruhunun/fitratının ne kadar zarif olduğu hakkında ne söyleyeyim. Onun ruhu/fitratı, yanında sessizce dua bile edemeyeceğiniz hüviyettir.

Kısaca belirtmek gerekirse sizinle Emîr Alî Şîr arasında oluşan bu barış ve güzellik ortamı benim yüzümden sarsılır ve düşmanlığa dönüşerek bozulur. Zaten Mîrzâ Sultân Hüseyin/ Sultân Hüseyin-i Baykara [Allah mülkünü daim kılsın] (ö. 911/1506)³⁸ da bunu arzu ediyor. Hatta bunun böyle olması için Allah'a dua ediyor ve ondan niyazda bulunuyor. Eğer bu gerçekleşirse Sultân Hüseyin-i Baykara'nın bana karşı sergileyeceği davranışı bir düşünün. Muhakkak O, ya beni öldürür ya da bana hiddetlenerek beni tıpkı bir sapan taşı gibi ülkeden dışarı atar." dedi. Mevlânâ Abdolvâsi'-i Münşî'in vermiş olduğu bu cevap üzerine Hâce Mecdüddîn Muhammed de ona; "Bu iş için her ne gerekiyorsa buradan onu kendine al. Bu sözleri de bir daha dile getirme." dedi.

Emîr Alî Şîr'in meclise katılmak için yola çıkması ve meclise katılması: 5 Cemâdiye'l-âhir 897/4 Nisan 1492 perşembe günü sabah erken saatlerde Emîr Alî Şîr yanında bulunan ümerâ-yı izâm/büyük emirler, a'yân-ı zü'l-ihtrâm/saygın kimseler, havâs/ileri gelenler, avâm/halk, ekâbir/yüksek mevkide bulunanlar, e'âlî/büyük kimseler, eşrâf/itibarlı kimseler ve ahâlî ile birlikte Hâce Mecdüddîn Muhammed'in Çeharbağına doğru yola çıkmıştır.

Mısra:

به ساعتی که تفاخر بدان کنند ایام

Günlerin onunla iftihar ettiği saat.

Öğle vaktine doğru Emîr Alî Şîr ve yanındakiler, arş ihtişamlı olan/yüce menzile/köşke ulaştılar. Kendileri için önceden belirlenmiş

³⁸ Sanatçı yönüyle de tanınan Timurlu hükümdarıdır. Cesur bir savaşçı olan Hüseyin-i Baykara, Horâsân ve civarında otuz yedi yıl parlak bir saltanat sürmüştür, bu süre zarfında sanata ve sanatçılara büyük önem vermiştir. Şairler, ressam ve tarihçilerin de aralarında bulunduğu pek çok ilim adamını himaye etmiş, Herât'ı bir kültür ve sanat merkezi haline getirmiştir. Onun himaye ettiği âlimlerin başında çocukluk arkadaşı, daha sonra divan beyi nişancısı ve nedimi olan Alî Şîr Nevâî ile ünlü mutasavvif şair Molla Abdurrahmân-ı Câmî ve Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifî gelmektedir. Özellikle oluşturduğu meclisler meşhurdur (Algar vd. 1998).

olan yerlere oturdular. Akabinde Emîr Alî Şîr, Hâce Mecdüddîn Muhammed'e; "Abdulvâsi'-i Münşî nerede, yoksa bu meclise katılmayacak mı?" diye sordu. Sorulan bu soru üzerine görülmemiş bir ıstıraba/heyecana kapılan Hâce Mecdüddîn Muhammed, hemen onu adamlarından araştırıp soruşturmaya başladı. Adamları Hâce Mecdüddîn Muhammed'e; "Abdulvâsi'-i Münşî akşam namazı vaktinde buradaydı, ancak şehre kadar gittiler." dedi. Hâce Mecdüddîn Muhammed hemen bir grup adamını şehre gönderdi. Onlar Abdulvâsi'-i Münşî'yi araştırıp buldular ve onunla birlikte Çehâr-bâğ'a doğru yola çıktılar. Bağa çıkan yola geldiklerinde, Abdulvâsi'-i Münşî'nin bulunduğu ve getirildiği haberi meclise ulaştı.

Mevlânâ Münşî ile yapılan hicivli şaka ve onunla yapılan müstehcen/laubali konuşmalar: Mîr Kelân/Hâce Mecdüddîn Muhammed, Alî Şîr Nevâ'î'nin görmeyi arzuladığı hususun oluşması ve gerçekleşmesi için Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî'nin daha meclise girmeden kızdırılması gerektiğini bildiğinden, boylu poslu aynı zamanda güçlü kuvvetli olan, kızgın fillerin bile gördüklerinde burunları yerlerde sürünen hizmekârî Şîr'e; "Mevlânâ Münşî Çihâr-bâğ'dan geçip meclisin tertip edildiği yerin eşğine gelince, bastonunla yolunu kes ve Emîr'in vermiş olduğu hüküm gereği, onun izni olmaksızın hiç kimsenin içeriye giremeyeceğini" söyle diye emreder. Mevlânâ Münşî, meclis yerine yaklaşıncı, Şîr asasıyla onun yolunu keser ve ona; "Mîrek'in/Hâce Mecdüddîn Muhammed'in geçiş emri olmadan hiç kimseyi içeri bırakmam." der. Mevlânâ Münşî, Şîr'e; "Hangi Mîrek'i söylüyorsun?" diye sorunca, Şîr ona; "Ey Molla! Sen neler diyorsun, Mîrek bir tanedir, başka Mîrek yoktur." diye cevap verir. Mevlânâ Abdulvâsi' de, "Senin bahsettiğin Mîrek'in her sıkıntısını çektim. Hatta onu defalarca rezil ü rüsva ettim." diyerek karşılık verir. Bu cevaba öfkelenen Şîr, Mevlânâ Münşî'yi "Edepli söz söylemesi" yönünde ikaz eder. Bunun üzerine Mevlânâ Münşî, Şîr'in boğazını iki eliyle sıkar, Şîr de buna mukabil olarak onun göğsüne bir yumruk atar. Yediği yumruğun etkisiyle sendeleyeni Mevlânâ Münşî'nin sarığı yere düşer. Bu durum meclistekilere söylenir. Arzu ettikleri husus gerçekleşen meclistekilerin hepsi ayağa kalkarak büyük sevinç gösterisinde bulunurlar ve yüksek sesle bağırıp çağırarak tezahürat yaparlar. Mevlânâ Münşî, meclis yerine öfkeli ve ateş püsküren bir ejderha gibi ulaşır. Ziyafet yerine geldiğinde, meclise katılanlar ona,

teamül gereği, gerekli saygı ve hürmeti gösterirler. Nevâî, Mevlânâ Münşî'yi yanına oturtur. Hâce Mecdüddîn Muhammed olan bitenden haberi yokmuş gibi Münşî'ye; "Efendimiz, hizmetkârlar bahçeyi teşrif ettiğinizi uzun zaman önce bildirdiler; ancak sizin buraya gelmeniz uzun sürdü, her halde orada beklemeniz icap etti." der. Mevlânâ Münşî, Hâce Mecdüddîn Muhammed'e; "Evet öyle oldu. Sizin bahçe kapısında görevlendirdiğiniz köpek sıfatlı, hıncır huylu ve ayı tabiatlı olan kişi, bana çakal dişlerini gösterdi. Ancak benim panter hışmım ve kızgınlığım, aynen kaplan gibi öfke ve şiddet pençelerini onun canına geçirdi. Ancak bütün bu kurnazlıkların size ait olduğunu anladım." diye cevap verir. Hâce Mecdüddîn Muhammed, Mevlânâ Münşî'nin, Şîr'in ensesine birkaç tane tokat vurarak rahatlamasını sağlamak için Şîr'i meclisin huzuruna çağırır. Mîrek, Münşî'ye dönerek, Şîr'e verilen bu cezanın yeterli olduğunu, onu mazur görmesini, onun asıl cezasının dil kılıcıyla verilmesinin daha uygun olacağını ifade eder. Mevlânâ Münşî, Hâce Mecdüddîn Muhammed'in korumasının boynunda asılı olan kılıcını görünce Mîrek'e hitaben şöyle der:

ی... است مرا چو گردن شیر شما
 رگه‌است بر او چو بند شمشیر شما
 گر بر نهم و سنگ بود زیر شما
 تا خایه به سنگ در رود.... شما

Bende, Şîr'in boynu gibi (kalın) bir s.k vardır. Üstündeki damarları kılıcınızın bendi gibidir. Eğer onu (bir) çekersem g.tünüze giren altınızdaki taş (gibi) bir t.ş.k olur/meydana çıkar.

Hâce Mecdüddîn Muhammed gülerek Mevlânâ Münşî'ye; "Bu bir iddiadan başka bir şey değildir. Söylentilere göre sizin erkeklik organınız olmadığı için zaten erkek bile sayılmıyorsunuz." der. Mevlânâ Münşî, Mîrek'e; "Bunu nereden çıkarıyorsun?" diye karşılık verir. Mîrek, Mevlânâ Münşî'ye; "Sizin erkeklik organınızın hiç olmadığı benim gönlüme/içime doğuyor." şeklinde cevap verir. Bu cevap üzerine Mevlânâ Münşî, Mîrek'e; "Önce gönlünüze/içinize doğuyor, sonra da benim erkeklik organımın yok olduğunu söylüyorsunuz, ha" der. Daha sonra Mevlânâ Benâî, Mîr Serberehne ve bir kısım sanatkârlar, Mevlânâ Münşî'ye; "Evet, biyolojik olarak sizin erkeklik organınız var, ancak o

kalkmıyormuş diye duyduk.” deyince, Mevlânâ Münşî, onlara; “Siz hiç gam çekmeyin/meraklanmayın, sizin g..ünüz için çok da kalkmış s.ke gerek yok.” şeklinde cevap verir. Büyük Mîrek’in kardeşi olan Küçük Mîrek, Mevlânâ Münşî’ye; “Ey Mevlânâ! Sen bu meclistekilerden birini cima etmedikçe, kimse senin erkek olduğuna inanmaz.” der. Bunun üzerine Mevlânâ Münşî; “Benim birini cima etmem nasıl olur da başkasını inandırır. Bunun için mecliste bulunan büyük küçük herkesi benim cima etmem gerekir.” diye cevap verir. Bu arada Mevlânâ Halîl-i Sahnâf zaman zaman Mevlânâ Münşî’yi yandan eliyle dürtüp; “Molla’nın erkeklik organı hiç yok.” diye kahkahalar atmaktadır. Bunun üzerine Molla irticalen şu beyti söyler:

میان ماده خران نعره می زند چون گاو

خلیل خيله کس کیر کیر چول چلاو

Bir kimsenin dost olduğu topluluk s.k., s.k de eğri büğrü olunca, dişi eşeklerin arasında sığır gibi nara atar.

Söylenen bu şiiri işiten meclis ehli, birden bire bir kargaşa çıkarırlar ve Mevlânâ Münşî’nin üzerine hücum ederler. Bunun üzerine Mevlânâ onlara; “Sizleri Hazret-i Peygamber’in aziz ruhuna havale etmiyorum, çünkü o ümmetine karşı sonsuz şefkat ve merhamet sahibidir. Bundan dolayı belki o benim intikamımı sizlerden almayacaktır. Ancak sizleri kendi elleriyle otuz üç bin kâfirin kellesini bizzat kendi eliyle alan Emîrû’l-mü’minîn Alî Haydar bin Ebî Tâlib’e havale ediyorum.” der.

Beyit:

یا امیر المؤمنین میخی در این حیزان فرست

از فراخی گر نایسند میخ گو هرگز نایست

Ey müminlerin emiri! Bu namertlere bir çivi gönder. Çivi de (onları) ferahlıkta durduramazsa/rahatlamazsa de (git) durmasınlar/rahatlamasınlar.

Bu sırada Hazret-i Mîr’in/Alî Şîr Nevâ’î’nin nedimlerinden olan Mevlânâ Mîrek-i Karşagî; “Mevlânâ Münşî kendi ailesine nafaka göndermemekle de meşhur olmuş biridir.” deyince, orada bulunan dostlar; “Bu durum mazeret göstermeksizin açıklanmalıdır.” dediler. Mevlânâ Mîrek-i Karşagî; “Mevlânâ Münşî’ye yemin ettiririz.” deyince,

Mevlânâ Münşî; “Ey cahil! Ey bin bir kabahat sahibi! Ey kötü nam/şöhret sahibi! Beni sana yemin ettirecek yetkiyi sen nereden ve kimden alıyorsun. Eğer ben senin ailene nafaka göndermekle yükümlü olduğum hâlde göndermediysem, sen ancak o zaman bana yemin ettirebilirsin.” dedi. Büyük emir ve ulu şahsiyetlerden biri olan Mîr Moğol³⁹ da bu tartışmaya katılmak istedi. Ancak Mevlânâ Münşî ona; “Ey Moğolcuk! Sen sus. Namusunun yüzünü, sakın rezillik tırnağı ile tırmalama. Yoksa Hz. Peygamber’in şeraitince senin g.t.ne k.y.r.m.” dedi. Mevlânâ Münşî’nin bu sözü üzerine Emîr Alî Şîr, Mevlânâ Münşî’ye; “K.y.mak tamam da, Hz. Peygamber’in şeraitince nasıl oluyor?” diye sordu. Mevlânâ Münşî, Emîr Alî Şîr’e; “O bir cahildir, ben ise bir âlimim. Âlime ihanet etmek, küfürdür. O benimle alay etmekle bana ihanet etmiş olur, dolayısıyla kâfir olmuş olur. Konu açıktır ki, bir Müslüman bir kâfiri kölesi yapabilir. Bu sebeple ben onu kendime kul/köle yapabilirim. İmâm Mâlik mezhebine göre köleyi cima etmek caizdir. Ben de İmâm Mâlik mezhebine göre onun g.t.ne k.y.rım.” diye cevap verdi. Mevlânâ Muhammed-i Hâfî-i Hattât da muhavereye katılıp Mevlânâ Münşî’yi hicve/yerghiye başlar. Bu duruma öfkelenen Münşî, Muhammed-i Hâfî’ye; “Beni hicvetmek senin haddine değil, sen sus, bu senin için rezilliktir.” der. Mevlânâ Muhammed’in Münşî’ye; “Efendim, niçin susayım?” demesi üzerine Münşî, ona; “Çünkü sen benim öğrencimsin.” diye cevap verir. Mevlânâ Muhammed bunu inkâr ederek, kendisinin öğrencisi olmadığını söyler ve kendisinden ne okuduğunu sorar. Bunun üzerine Mevlânâ Münşî, dudaklarını ısırıp bir gözünü ona diker, iki elini kalçasının iki yanından yere koyar ve lûtilere özgü çeşitli hareketler yaparak ona; “*Kâfiye*⁴⁰’yi okumadın mı, *Kâfiye*’yi?” diye tepki gösterir. Bunun üzerine meclistikilerden bir çığlık yükselir. Gençlerin önde gelenlerinden Şâh Muhammed Mîrek araya girmek ister. Bunun üzerine Mevlânâ Münşî yine bir gözünü kapatıp dudağını ısırarak değişik

³⁹ Sultân Hüseyin-i Baykara’nın emirlerindedir. Bir müddet Herât yönetiminde bulundu. Akabinde Esterâbâd’a yönetici olarak görevlendirildi. Daha sonra buradan Irak’a kaçarak Akkoyunlu Uzun Hasan’ın oğlu Ya’kûb Bey’in yanına gitmiştir (Bâbü 2006: 345, 812).

⁴⁰ İbnü’l-Hâcib’in (ö. 646/1249) Arap nahvine dair muhtasarıdır. İbnü’l-Hâcib bu eserinde *el-Mufasssal*’dan yararlanarak nahve dair konuları daha öz ve yalın bir anlatımla bir araya getirmiştir (Kılıç 2001).

hareketler yapmaya başlar. Mirek, Mevlânâ'ya; "Bu ne kadar kaba ve çirkin bir harekettir." der. Bunun üzerine Mevlânâ Münşî; asıl çirkin olanın bir şehrin müftüsüne hangi kitabı yazdığını sormak olduğunu söyler ve yine aynı hareketi yapar.

Emîr Alî Şîr, elini Mevlânâ Münşî'nin omzuna koyar ve ona; "Ey zamanın eşsizi ve devranın benzersizi! Sen her zaman bereketli zatınla dönemin fazilet sahibi kişilerinin meclisinin süsü ve başarılı padişahların mahfillerinin güzelliği ol." der.

Meclisin maliyeti: Yaklaşık 100.000 tenge.

Mecliste yapılan ihsanlar: Meclisin sonunda, meclisteki hüviyeti takdir edilen Mevlânâ Abdülvâsi'ye eyerli ve dizginli 10 at, çuhadan yapılmış 20 kaftan ve 10.000 tenge verilmiştir.

HİKÂYE⁴¹

Saltanatı övgüye layık olan alicenap hazretleri, evliya ve müminlerin koruyucusu, düşmanları ve asileri kahreden, fetih ve zafer kapılarını açan, her türlü korku ve tehlikeyi ortadan kaldıran;

شاه ابو الغازی معز الدوله كهف الخافقين

آفتاب اوج برج سلطنت سلطان حسين

Devleti aziz kılan/yücelten, doğunun ve batının sığınağı olan Şâh Ebul-Gâzi. Saltanat burcunun en yüksek güneşi olan Sultân Hüseyin.

Sultân Hüseyin-i Baykara'nın (Allah onun ruhunu şad eylesin) emirlik kilimini ve kudret halısını divan haneye onun gibi ihtişamlı ve azametli bir şekilde döşemiş, hatta yüce emirlik makamına oturmuş onun gibi bir emir yoktu. Ona Muhammed Velî Bek⁴² denilmekteydi. Onun hayat defterinin sayfaları, kudretinin, zekiliğinin, yetenekliliğinin, ferasetinin, doğruluğunun, cesaretinin, adaletinin ve insafının işaretleriyle donatılmıştı. Hüseyin-i Baykara, Herât şehri ile ona bağlı köy ve beldelerin idaresini, oraların denetimi ve yönetiminde kendisine destek verip yardımcı olması için ona vermişti. Onun, kendi evladı gibi

⁴¹ Bu hikâye, Mevlânâ Sâhib-dârâ tarafından nakledilmiştir.

⁴² Velî Bek'in oğlu olup Sultân Hüseyin-i Baykara'nın büyük emirlerindedir (Bâbü 2006: 346, 817).

gördüğü Hâcegî Muhammed-i Çenâr adında bir mülazımı/yardımcısı vardı. Muhammed Velî Bek, Herât şehri ile ona bağlı yerlerin yönetimini aslında ona bırakmıştı. O, fıkta/günahta, kötü yaşamda/sapkınlıkta, kötülükte/alçaklıkta ve serserilikte öyle bir derecedeydi ki benâtü'n-na'ş/büyük ayı yıldızı eğer onun erkek olduğunu anlasaydı, korkusundan felek revakının kemerinin önünden/gökyüzünden cemalini göstermezdi. Ayrıca dünyayı aydınlatan güneş, bayan elbisesi giyerek, söz gelimi, kadın olsaydı, bu hayâsız ve edepsizin korkusundan kendisini doğu perdesinin altında gizler, böylece yüzünün parlaklığını dünyaya yansıtmazdı. Güzel erkek çocuğuna sahip olan anne ve babalar, çocuğunu daha el değmemiş/körpe kızlar gibi iffet perdesi altında saklar, onu asla evden dışarı çıkaramazdı. Bibi Gül Kökeltaş [بی بی گل کوکلتاش]⁴³'in Şah Muhammed adında bir çocuğu vardı. Horâsân halkının dediğine göre, Hazret-i Yûsuf'tan sonra onun güzelliğinde kimse yoktu.

Beyit:

یوسف نبود چون او در نیکوئی مکمل

نقاش نقش ثانی بهتر کشد ز اول

Güzellikte Yûsuf bile onun gibi mükemmel değildi. Nakkaş, ikinci tablosunu birincisinden daha güzel çizmişti.

Hâcegî Muhammed-i Çenâr, bir vesileyle o gençle bir görüşme/sohbet ortamı ayarlamıştı. Seyyid Gıyâsüddîn-i Şerîfe'ye bir hiciv şiiri yazan Mahmûd-ı Türbetî, o genç vasfında bir rubai yazmıştı.

⁴³ Horâsân, güneşin doğduğu yer anlamında olup eski İranlılar güneşe "hor" ve güneş tarafına ise "sân" derlerdi. Bu iki kelimenin birleşmesinden "Horâsân" kelimesi türemiştir. Horâsân orta iklimde olup suyu ve havası güzel; halkı mutedil tabiatlı, akıllı, bilgili ve güçlüdür. Birçok büyük şehri ve 500 kadar kasabası olan muteber bir bölgedir. Erenleri ve pîrleri çok olduğundan hakkında birçok rivayet aktarılmış ve eser yazılmıştır. Horâsân, doğuda Sicistân toprakları ve bazı Hind şehirleri, kuzeyde Mâverâünnehir şehirleri ve Türkistân, batıda Irâk-ı Acem, Cîl şehirleri ve Taberistân ile Horâsân arasında olan çöl, güneyde Fars ve Kirmân ile Horâsân arasını ayıran çöl ile çevrili olup kare şekline yakındır. Nihayet iki kol gibi biri çöl ve sahraya, öteki Herât ile Gûr arasından Gazne'ye uzanır. Biri Kûmis ile Kayserân ayırımında gider. İbn Furât; Horâsân'ın uzunluğu Dâmegân'dan Amû Nehrine, eni Zincân'dan Cürçân'a kadardır, demektedir. Horâsân'ın başkenti önceleri Nişâbürken sonradan Herât olmuştur (Kâtib Çelebi 2013: I/512-13; Kartal 2019: 281).

Yazılan bu rubai o gence ulaştınca, genç onunla görüşmekten vazgeçmiştir. O rubai şu şekildedir:

ای سرو قد سمن بر لاله عذار
 زنهار مباحش همنشین با خس و خار
 هر چند چنار سرفراز چمن است
 تو شاه گلی ترا چه نسبت به چنار

Ey servi boylu, yasemin göğüslü ve lale yüzlü (güzel)! Sakın, çerçöp/değersiz kişiler ile birlikte oturup görüşme. Gerçi çınar, çimenlikten daha yüksektir, ancak sen bir gül dalısın, senin çınarla ne ilgin var.

Emîr Muhammed Velî Bek'ten korktukları için hiçbir kimse Hâceğî Muhammed-i Çenâr'ı bu hüviyetinden dolayı Sultân Hüseyin-i Baykara'ya şikâyet etmeye cüret edemiyordu. Söylentilere göre, Sultân Hüseyin-i Baykara bir nökeri/hizmetçiyi Emûr Alî Şîr'in yanında bulunup ona hizmet etmesi için atamıştı. O, Emîr Alî Şîr'in meclisinde olan ve konuşulan her şeyi kirâmen kâtibîn melekleri⁴⁴ gibi bir kâğıda kaydeder, her gün aksatmadan onu sultanın bilgisine sunardı. Hiç kimse bu sırrı bilmiyordu, ancak Emîr Alî Şîr kendi feraset ve dirayetiyle bu durumu öğrenmişti.

Bir gün Emîr Alî Şîr'in huzuruna gelen bir kişi, ona bir Mushaf⁴⁵, bir yay ve bir kelle şekeri⁴⁶ hediye olarak takdim etti. Alî Şîr Nevâ'î ona; "Sen kimsin? Bu hediyeleri hangi amaçla getirip bana sundun?" diye sordu. O da Nevâ'î'ye; "Ben sizin feleğe benzeyen dergâhınızda daha önce size hizmet etmiş yardımcılarınızdan birinin oğluyum. Benim bu hediyeleri size sunmamdaki amacım, ⁴⁷ اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ayet-i

⁴⁴ İnsanların söz ve davranışlarını kaydeden melekler (bak. Üzüüm 2002).

⁴⁵ *Kur'ân-ı Kerîm* ayetlerinin iki kapak arasında toplanmasından oluşan kitap (bak. Maşalı 2006).

⁴⁶ Eskiden Türkiye'ye Rusya'dan gelen şekerler minare külahı şeklinde olurdu. Buna kelle şeker denmekteydi. Şeker kamışının birinci kaynamış ve posası alınmış *süleymânî*, bu da tekrar kaynatılıp şekerli külahı mahrufî şeklinde bir kaba dökülünce *kanîz* ya da *kelle-i kandl-kelle şekerî* adını almaktaydı (Onay 1992: 249).

⁴⁷ Zuhur suresi (43), ayet 22. Meali: "Hayır! Ne bilgileri var ne de kitapları! Bildikleri tek şey, "Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk ve ancak onların izinden giderek yolumuzu bulabiliriz" sözüdür."

kerimesi mucibince sizin hizmetçiniz olarak çok çalışmak ve bu saygın dergâhın nimetlerinden, gelirlerinden ve ikramlarından yararlanmaktır.” şeklinde cevap verdi. Verilen bu cevap üzerine Nevâ’î ona; “Ey delikanlı! Sen bu dergâha, bana güzel hizmette bulunmak, böylece geleceğini teminat altına almak ve ikbaline ulaşmak için gelmişsin. Her ne kadar sen bana hizmet etmeye ve yardımcı olmaya uygun olsan da bu fakirin dergâhında her yıl beş yüz hani⁴⁸ den fazla kazanamazsın. Ancak ben seni daha önemli bir işe yönlendireceğim ve sen o işte her gün en az beş yüz tenge⁴⁹ kazanacaksın.” dedi. Bu teklif üzerine o delikanlı, Nevâ’î’ye; “Siz ne buyurursanız efendim.” şeklinde cevap verdi. Edilen teklifin kabul edildiğini gören Nevâ’î ona; “Bu *Mushaf/Kur’ân-ı Kerîm* yüz tenge, bu yay ve kelle şeker yirmi tenge alıcı bulur ki toplam yüz yirmi tenge yapar. Sen bunları götür pazarda sat. Bunlardan kazandığın paranın yirmi tengesine çok süslü bir elbise/kaftan, elli tengesine Yezd usulü altın işlemeli bir futa/kuşak, on tengeye düğmeli Arabî bir çift çizme, on tengeye bir tane kısa kılıç, yirmi tengeye bir tane tüylü siyah kuzunun derisinden yapılmış külâh/kalpâk satın al. Almış olduğun bu giyim kuşamları giyininip kuşandıktan sonra eline erguvan dalından yapılmış bir asa/sopa al ve Melik Pazarı⁵⁰’nın başında bekle. Oradan zengin bir aileye mensup olduğu anlaşılan yakışıklı bir delikanlının geçtiğini görür görmez hemen onun yanına git, tıpkı bir muhafız gibi kolundan tut ve ona Hâceğî Muhammed-i Çenâr’ın kendisini çağırdığını söyle. O delikanlı birden ağlamaya başlar, senin ayaklarına kapanır ve sana; ey yiğit! Ben ne yaptım ve benim hangi kötü davranışım oldu, diye sorar. Bunun üzerine sen de ona, ben seni onun huzuruna götürmek için görevlendirildim, bunun dışında başka bir şey bilmiyorum, de. O delikanlı ağlayıp sızlayarak sana yalvarıp yakarmaya başlayacak ve sana ey yiğit! Beni bıraksan ne olur, deveyi gördün mü? dendiğinde, hayır görmedim diyerek beni görmezlikten gelsen, böylece ben de namus ve şerefimle evime gitsem, eğer böyle davranıp beni gönderirsen üzerimde bulunanların tamamı senin olsun diyecektir. Sen onun üzerindeki kıyafeti ile başındaki kalpağını alırsan en az yüz hani eder. Eğer bu şekilde zengin ve yakışıklı beş delikanlıyı soyarsan, o zaman sen amacına ulaşırsın, dedi. Bunun

⁴⁸ O dönemlerde kullanılan bir çeşit altın para.

⁴⁹ Bir çeşit madenî para.

⁵⁰ Herât’ta bir yer adı (Bâbü 2006: 807).

üzerine o delikanlı getirdiği hediyelerini aldı, dergâhın eşliğini öptü ve oradan uzaklaştı.

Sultân Hüseyin-i Baykara'nın Nevâ'î'nin meclisinde gerçekleşen ve orada konuşulan her şeyi yazmakla görevlendirdiği kişi, olan bitenleri aynen kaydederek Hüseyin-i Baykara'ya iletti. Hüseyin-i Baykara kendisine iletilenleri okuyunca ⁵¹ بِشِمَالِهِ مِنْ أُوْتِي كِتَابَهُ ve ⁵² وَرَاءَ ظَهْرِهِ ayetleri hükümünce gördükleri karşısında hayretler içerisinde kalarak parmaklarını ısırды, duyduğu pişmanlıktan dolayı da yakasını yırtmaya başladı. Hüseyin-i Baykara öğrendiği bu durum karşısında adamlarına; "Derhal Muhammed Velî Bek'i huzuruma getirin." diye emretti. Hüseyin-i Baykara'nın bu emri üzerine ceza bayrağını kaldıran adamları, onu derhal alıp kızgın sultanın makamına getirdiler. Hüseyin-i Baykara, ona; "Ey cehennemlik köpek! Ey öldürülmeye layık (mel'ûn)! Sen hiç Allah'tan korkmaz, kuldan utanmaz mısın? Ben sana bir koyun sürüsü emanet ettim, onlar senin himayen altında güvende olsunlar diye de seni o sürüye çoban yaptım, ancak sen onları koruyup kollayacağın yerde gidip yırtıcı kurtların pençesine attın. Eğer senin baba ve ecdadının benim üzerimde olan hatırları bana engel olmasaydı, tereddütsüz seni bugün paramparça eder, külünü de rüzgârda savururdum. Hemen dön ve o soysuz köpeği/Hâceğî Muhammed-i Çenâr'ı bu şehirden sür/çıkar. Eğer bir anlık dahi onu bir kişi bu şehirde görürse, hiç şüphesiz ikinizi de ibretiâlem için mahveder, soyunuzu yeryüzünden kazırım." dedi.

Hemen konağına geri dönen Emîr Muhammed Velî Bek, Hâceğî Muhammed-i Çenâr'ı yanına getirmeleri için adamlarına emretti. Adamları onu alıp Velî Bek'in huzuruna getirdiler. Velî Bek, adamlarına; "Ona yüz sopa vurun." diye emretti. Verilen emir gereği yüz sopa vurulduktan sonra ona; "Şu an hemen buradan yok olacaksın. Eğer yok olmazsan ikimizin de külü yokluğa karışacaktır." dedi. Bunun üzerine Emîr Muhammed Velî Bek'in evinden çıkan Hâceğî, kendi evine bile uğramadan sürgün çölüne doğru koşarak gitti. O günden sonra kimse onun izini bile görmedi.

⁵¹ Hakka suresi (69), ayet 25. Meali: "Amel defteri sol tarafından verilen kimse..."

⁵² İnşikak suresi (84), ayet 10. Meali: "Amel defteri arkasından verilen kimse ise"

HİKÂYE⁵³ II

Sultân Hüseyin-i Baykara'nın Kazakların⁵⁴ dağ bayırlarını dolaştığı ve çöllerinde bulunduğu dönemlerde, tıpkı bir gölge gibi onun yanından hiç ayrılmaz, güneşin yakıcı sıcaklığından korumak için de sanki bir çadır gibi kendi bedeniyle onun serviye benzeyen boyuna gölgelik yapardı. Ona Emîr Cihângîr Barlas⁵⁵ denilmekteydi. Padişahlığın cihanı aydınlatan güneşi, yüce ve büyük feleğin üzerinden onun talihini sonsuz olarak aydınlatmıştı. Ancak daha sonra o kısmetsizin baht yıldızı, tıpkı Utarit yıldızı gibi güneşin harlı alevi altında kalarak yanmış ve son derece sefil duruma düşüp itibarsız hâle gelmişti. Hiç kimsenin bu durumdan haberi olmadığı için, bu hususu çözmek için hatırı sayılır kişilerden de bir girişimde bulunulmamıştı. O, bütün bu olanlara rağmen Nevâ'î'ye karşı son derece kötü, ters, hatta çok haindi. Buna rağmen Nevâ'î, onun bütün bu tavır ve davranışlarını görmezlikten gelir, sineye çeker,⁵⁶ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ⁵⁶ ayetinin hükmüne göre amel ederdi. Yıllar bu şekilde geldi geçti. Bir gün Sultân Hüseyin-i Baykara ile Alî Şîr Nevâ'î bir köşede oturup sohbet ediyorlardı. Sohbet arasında Hüseyin-i Baykara hikmet sandığını/kutusunu açtı ve Nevâ'î'ye; "Halâyık fakîrning hakıda ne söz aytadurlar/Halk bu fakir hakkında ne söz söylüyorlar?" diye sordu. Kendisine sorulan bu soru üzerine Nevâ'î, Baykara'ya; "Sizi halk adaletiniz, cömertliğiniz ve yiğitliğiniz ile tanır." diye cevap verdi. Bu cevap üzerine Baykara, Nevâ'î'ye; "Benim bu soruyu sormaktan asıl amacım, halkın benim arkamdan yaptıklarım, ettiklerim, eksikliklerim ve kusurlarım için ne söylediklerini öğrenmek." dedi. Bu istek üzerine Nevâ'î, Baykara'ya; "Bir gün yolda giderken bir evin üst katında oturanların konuşmalarını duydum. Ben de söylenenleri iyice anlamak

⁵³ Bu hikâye, Mevlânâ Sâhib-dârâ tarafından nakledilmiştir.

⁵⁴ Taşkend civarındaki bozkırlarda yaşayan Türklere verilen isim (Bâbü 2006: 797).

⁵⁵ Sultân Hüseyin-i Baykara'nın emirlerinden. Kâbil'de bir müddet Muhammed Burunduk Barlas ile birlikte ortak hüküm sürmüşlerdir. Daha sonra Sultân Hüseyin-i Baykara'nın yanına gitmiş ve onun tarafından iyi karşılanmıştır. Hal ve tavırları zarif ve hoş olup eğlenmesini bilen ve ondan zevk alan birisiydi. Av ve avcı kuşlardan iyi anladığı için Sultân Hüseyin-i Baykara onu daha çok bu işlerle görevlendirmiştir. Bedfüz zamân Mîrzâ'nın musahibidir (Bâbü 2006: 343).

⁵⁶ En'âm Suresi (6), ayet 91. Meali: "Ey Peygamber! Onlara, "Tabii ki Allah indirdi" de ve artık onları kendi hallerine bırak, daldıkları boş laflarla oyalanıp dursunlar."

için dikkatli bir şekilde gizlice dinledim. Bir kişi; “Mîrzâ'nın bütün tavırları, davranışları, vaziyetleri, ahlaki güzeldir, iyidir, makuldür, seçkindir, benzersizdir, ama

Beyit:

ز خوبی هر چه باید نازنینان را همه داری

ولیکن از وفا خالی بر آن رخسار بایستی

Nazeninler/Güzeller için iyilik, hoşluk ve güzellik olarak her ne gerekiyorsa hepsi sende mevcuttur. Ancak o yüzün biraz vefadan yoksundur.

onun yüzünde insaniyetsizlik ve hakikatsizlik müşahede edilmektedir. Çünkü büyük bir ihlas ve bağlılıkla ona yıllar yılı hizmet eden, kulluk kuşağını candan kuşanarak ona itaat eden, bağlılık gaşiyesini/şalını izan omuzuna atan bazı hizmetkârları, bugün unutuldu ve toprakla bir edildiler.

Beyit:

آن که مردود شد به عنف [و] غضب

کان من غیر علت است و سبب

Gazap ve kabalıkla reddedilen kişi, yabancı sayılır. Bunun illet ve sebebi budur.

Birisi ona, o kişi kimdir? diye sordu. O da ona, o kişi Emîr Cihângîr Barlas'tır diye cevap verdi. O, hem ahde vefanın beşiğiydi hem de hayatı boyunca hizmet etmişti. Şimdi ise yeryüzünde ondan daha kötü durumda olan başka bir kişi yoktur.

Mısra:

وه چه حال است آن که دارد سگ به حال او مباد

Bu, köpeğin bile böyle durumda olmadığı bir hâldir.

Bu sözleri işiten Hüseyin-i Baykara'nın durumunda bazı değişiklikler oldu. Nevâ'î'ye; “Efendi, sen onun nasıl bir kişi olduğunu bilmiyorsun. Eğer ona az bir güler yüz göstersem, onun başı kibirden göğe ulaşır, hatta her gün bir kişiyi öldürür.” dedi.

Beyit:

پر تو نیکان نگیرد آنکه بنیادش بد است
تربیت نااهل را چون گرد کان بر گنبد است

Soysuzlar iyi insanlardan hiç etkilenmeyecektir. Terbiye, ehil olmayanlar için kubbe üstündeki toz gibidir.

Beyit:

ترحم بر پلنگ تیز دندان
ستمکاری بود بر گوسفندان

نکوئی بابدان کردن چنان است
که بد کردن به جای نیکمردان

Sivri/keskin dişli kaplana merhamet etmek, koyunlara edilen bir zulümdür. Kötü insanlara iyilik yapmak, iyi insanlara kötülük yapmak demektir.

Nevâ'î, Baykara'ya; "Evet, siz doğru söylüyorsunuz, fakat halk bunu bilmiyor. Bunun için onun affedilip eğitilmesi daha uygun olacaktır. Eğer o riyazet ocağında aklını başına devşirip vücudunun/varlığının nakdini kötü sıfatlarla bezenmiş huyundan ve hayvani melekelerinden temizlerse ⁵⁷ *إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا* âyet-i kerîmesinin hükmünce ne yaparsa muhakkak onun karşılığını alır." dedi.

Beyit:

هر که او نیک می کند یا بد
نیک و بد هر چه می کند یا بد

İyilik ya da kötülük yapan kimse, (yaptığı) iyilikten iyilik, kötülükten kötülük bulur.

Baykara, Nevâ'î'nin bu tavsiyesi üzerine ona; "Barlas için ne yapılması gerekiyorsa, gerekli olan şeylerin gerçekleştirilmesi yetkisini tamamen size veriyor, bu durumu sizin yüce görüşünüze bırakıyorum."

⁵⁷ İsrâ suresi (17), âyet 7. Meali: "Ve bildirdik ki, eğer iyi ve yararlı işler yapmaya devam ederseniz, bunu kendi iyiliğiniz için yapmış olursunuz. Eğer kötü işler yaparsanız, bunu da kendiniz için yapmış olursunuz."

dedi. Akabinde eve dönen Nevâ'î, durumu bütün ayrıntısıyla Emîr Cihângîr'e anlatması için bir adamını onun yanına gönderdi. Nevâ'î'nin kendisine gönderdiği adamından durumu öğrenen Barlas'ın, kendi sakalından tutarak yüzüne bir tokat vurduktan sonra; "Yazıklar olsun bize! Biz, Nevâ'î'nin değer ve kıymetini bilemedik. Ona nice kötülükler yaptık. Oysa o bize nice iyilikler yapıp lütuflarda bulunur." dediği söylenmektedir. Emîr Cihângîr hemen Nevâ'î'nin evine gelerek ondan defalarca özür diledi. Nevâ'î, Emîr Cihângîr'e; "Süleymân mekânlı Sultân Hüseyin-i Baykara, sizin için yapılması gerekenlerin belirlenip yerine getirilmesi yetkisini tamamen bu fakirin kifayetli ve dirayetli eline bıraktı. Siz bu duruma ne dersiniz?" dedi. Nevâ'î'nin bu sözü üzerine Emîr Cihângîr, ona şu beyitle karşılık vermiştir;

زهی طالع زهی دولت زهی عزت زهی حشمت
که امر من مفوض شد به رأی عالی اعلی

Ne güzel bir baht, ne güzel bir devlet, ne güzel bir şeref, ne güzel bir haşmettir ki, benim işim/durumum sizin yüksek dereceli görüşünüze bırakılmıştır.

Nevâ'î, Emîr Cihângîr'e; "Horasan vilayetinin en büyük kasabası olan Terşîz/Turşîz'in yönetimini size verelim, davul zurnayla sizi oraya gönderelim, siz de o serhat boyunun yöneticisi/emiri olun." dedi. Yapmış olduğu her kibir ve gururdan dolayı Nevâ'î'den bin kere özür dileyen Emîr Cihângîr, Nevâ'î'nin huzurunda saygıyla eğildi. Neticede Nevâ'î onu yardımcıları ve hizmetkârlarıyla birlikte davul zurna eşliğinde ve büyük bir şatafatla Terşîz/Turşîz'e gönderdi. Fakat o kasabanın halkı asi, kibirli ve Nemrut sıfatlıydı. Oranın halkı, yöneticileri haddini az da olsa aşarsa, yöneticilerinin bilgisi olmadan onu ortadan kaldırırlardı.

Emîr Cihângîr Terşîz/Turşîz'e varınca, kendilerine "çegûl" de denilen bir gurup serseri, başiboş ve ayaktakımı kişi onun etrafına toplanarak fitne fücur çıkarmaya başladılar. Hatta onu da kendi kötü emellerine alet ederek onun halkın malına el uzatmasını, Müslüman kadın ve çocukların namusuna göz dikmesini sağladılar. Bu durum artık öyle bir hâle geldi ki, onlardan büyük bir grup adalet istemek için Nevâ'î'nin yanına geldiler. Durumu araştırıp inceleyen Nevâ'î, onun zulmettiği ve tecavüzde bulunduğu için ortadan kaldırılmasına dair açık bir delilin olmadığı, öldürülmesini gerektiren şahsına ait bir suçun da

mevcut bulunmadığı hükmüne vardı. Adalet istemek için gelen gruba sert sözlerle; “Sizin işiniz sürekli inatçılık, dik başlılık, sertlik/kabalık ve hoşnutsuzluktur. Sizler her zaman yöneticilerinize karşı bir inat ve düşmanlık halindedesiniz. Artık sizlere edep öğretme ve sizleri cezalandırmanın zamanı geldi.” diyerek onları tehdit etti, şikâyetlerini Hüseyin-i Baykara’ya arz etmelerine müsaade etmedi ve onları geri gönderdi. Nevâ’î’nin himayesine sığınan Emîr Cihângîr, şikâyet etmek için giden toplulukta yer alan üç kişiyi öldürdü. Bunun üzerine siyah giyinen Turşîz/Terşîz halkından yaklaşık iki yüz kişi, Cihân-ârâ çehâr-bâğının⁵⁸ kapısına gelerek orada feleği kaplayacak şekilde yüksek sesle bağırıp çağırmaya ve gürültü yapmaya başladılar. Haremin içerisinde bulunan Sultân Hüseyin-i Baykara bu bağırıp çağırma ve gürültüden telaşlanıp korktu ve adamlarına büyük bir hiddetle; “Bu ses ve gürültü nedir? Olay çıkartanlar kimlerdir?” diye sordu. Adamları Sultana; “Emîr Cihângîr Barlas’ı şikâyet etmek için gelen Turşîz/Terşîz halkıdır.” dediler. Bunun üzerine Sultân Hüseyin-i Baykara, hemen Emîr Alî Şîr Nevâ’î’yi yanına çağırttı. Derhal yanına gelen Nevâ’î’ye kızıp serzenişte bulunduktan sonra ona; “Senin terbiye ettiğin kişiden şikâyet etmek için gelenlerin şikâyetlerini gidermek için yetiş.” dedi. Emîr Alî Şîr; ⁵⁹“النَّاسُ مَجْزِيُونَ بِأَعْمَالِهِمْ إِنْ خَيْرًا فَخَيْرًا وَإِنْ شَرًّا فَشَرًّا” Arap atasözünün gereğine göre şer’î hüküm uygulanmalıdır.” dedi. Emîr Cihângîr’in işlediği cinayetler ve yaptığı hataların tespitinden sonra onun öldürülmesi gerektiği kararını duyan Turşîz/Terşîz halkı, gittiler ve onu asıp oka dizdiler.

Beyit:

به نرمی خصم را بشکن که هر ماری که غالب تر

به مقدار نمد کردن توان از پیش دندان

Galip gelen her yılan gibi sen de güzellik ve mülayimlikle düşmanı mağlup et. Keçeden ön dişlerinin gücü yettiği kadar kopar.

⁵⁸ Herât’ta bulunan bir bahçe (Bâbü 2006: 754).

⁵⁹ İnsanlar yaptıkları amellerle mükâfatlandırılırlar. (Yaptıkları o amel) eğer iyilikse iyilik, kötülükse kötülükle (cezalandırılırlar).

HİKÂYE⁶⁰ III

Alicenap/cömert, onur sahibi; saltanat-meâb/saltanata sığınak olan, saltanat sahibi; gerdûn-besetat/felek gibi yüce; Behrâm-savlet/Behrâm saldırışlı ve heybetli; saltanat ve vilayet merkezinin kalbi, beyni; Hak ve adalet bahçesinin en büyük ağacı (ulu çınarı); adalet ve ihsan geleneğine hayat veren; zorbalık, zulüm ve haksızlığın hâkimiyetini silen, ortadan kaldıran; hayırhâh, iyiliksever (koruyup kollayan) devletin gücünü pekiştiren, sağlamaştıran Mîrzâ Sultân Hüseyin Bahâdır Han'ın Mîr Hacı Pîr-i Bekâvul⁶¹ adında bir hizmetçisi/yardımcısı vardı. Kaza ve kader hizmetkârı/hizmetkara benzeyen kaza ve kader, Güneş ile Ay küresini ve yıldız kadehlerini/şekli kadehe benzer yıldızları feleğin altın saçan lacivert sofrasında topladığından ve Kehkeşan sofraya bezini melekler âlemi misafirlerinin önüne serdiğinden beri, hiçbir şahın ve şehriyarın bunun gibi bir aşçıbaşısı/sofracısı olmamıştır. Mîr Hacı Pîr-i Bekâvul bir gün tahtirevan üzerinde sultanın hareminden çıkarken Emîr Alî Şîr Nevâ'î de harem kapısından içeri giriyordu. Nevâ'î'nin hareme girdiğini gören Bekâvul, onun yanına geldi ve ona; "Ey efendim! Bugün Mîrzâ Sultân Hüseyin Bahâdır'ın huzurunda sizin hizmetçilerinizden çok garip sözlerle bahsedildi." dedi ve oradan ayrılıp gitti. O zamanlar padişahın güveninin Nevâ'î'ye karşı biraz azaldığı söylentisi dillerde dolaşmaya başlamıştı. Bundan dolayı Bekâvul'un bu sözleri, Nevâ'î'de az da olsa bir tedirginlik oluşturdu. Nevâ'î, hemen tahtirevanın peşinden yaklaşık yirmi adım koşarak Bekâvul'a; "Ey efendim! Biraz bekleyiniz." diye seslendi. Ancak Bekâvul, Nevâ'î'ye; "Beni mazur görün. Sultân Hüseyin Bahâdır beni çok önemli bir iş için görevlendirdi. Bundan dolayı acelem var." şeklinde cevap verdi ve gitmeye devam etti.

Beyit:

نزدیکان را بیش بود حیرانی
کایشان دانند سیاست سلطانی

⁶⁰ Bu hikâye Mevlânâ Muhammed-i Bedahşî tarafından nakledilmiştir.

⁶¹ Bekâvul, "yemek tadan, çeşnigir" demektir. Bekâvulluk ve hassa bekâvulluk, bavurçılıktan/aşçılıktan daha yüksek bir derece olup hükümdarın mutfağında çalışan ve özellikle de yemeklere zararlı şeylerin katılmamasına nezaret eden memurların unvanıdır (Bâbü 2006: 642).

Onun/sultanın yanındakiler, şaşkınlık içerisinde. Ancak onlar sultanlık siyasetini iyi bilirler.

Nevâ'î, Mîrzâ Sultân Hüseyin Bahâdır'la görüştüğünde tedirginliğinin boşuna olduğunu anlar. Sultanla yaptığı görüşmeden döndükten sonra, durumu yakını olan bazı hizmetçilerden sorar. Onlar Nevâ'î'ye; "Mîrzâ bugün sizden hiç bir müridin kendi pirine göstermediği saygı ve sevgiyle söz etti." dediler. Nevâ'î, Pîr-i Bekâvul'un bu tavrından amacının, kendisinin Emîr Alî Şîr'e bu şekilde davrandığını halka göstermek olduğunu anladı.

Beyit:

از بر او مست بیرون ایم [و] در پیش خلق
چون گدای تو توانگر خود نمائیمها کنم

Onun yanından/huzurundan sarhoş olarak çıkarım, ancak halkın önünde kendimi sanki yeni zengin bir dilenci gibi gösteririm.

Nevâ'î, Pîr-i Bekâvul'un kendisine karşı sergilediği bu tavrından dolayı ona kin besledi. Pîr-i Bekâvul'un gösterdiği bu tavrıdan sonra tam bir yıl geçti. Nevâ'î, bir gün namaz vaktinde Mîrzâ'nın huzuruna çıktı. Ancak onun huzura çıktığı an/zaman, aslında sultanın ziyaret edilme saati değildi. Mîrzâ, Nevâ'î'ye; "Üzüntülü bir şekilde nereden geliyorsun?" diye sordu. Emîr Alî Şîr, Mîrzâ'ya; "Dervîş Alî Şâh⁶², in yanına ziyaret için gitmişim, oradan dönerken Fîrûz-âbâd kapısına gelince içeriden kavga ve gürültü duyuldu. Meğer hizmetçiler, sizin hizmetçilerinizin geldiğini zannetmişler. Çok hızlı koşan Arap atlar üzerinde yakışıklı, güneş yüzlü, amber saçlı bir grup genç geldi. Daha önce bu şehirde onlar kadar yakışıklı ve alımlı gençler görmemiştik. Onların ardından büyük bir gürültü ve velvele koptu. Halkı oradan uzaklaştıran görevliler, "yol verin, yol verin" diye bağırarak yolu boşalttılar. O anlarda ben de bir köşeye çekilerek durumu izledim. Emîr Hacı Pîr, parlaklığıyla cihanı aydınlatan güneşi bile gölgede bırakan,

⁶² Dervîş Alî Bek ve Dervîş Alî Kitâbdâr olarak da zikredilmektedir. Alî Şîr Nevâ'î'nin küçük kardeşi, Sultân Hüseyin-i Baykara'nın emiridir. Bir süre Belh'in yönetiminde bulunmuştur. Sultân Hüseyin-i Baykara, Kunduz ve Hisâr üzerine yaptığı iki seferde de bunun beceriksizliği yüzünden başarısız olmuştur. Bundan dolayı Belh yöneticiliğinden azledilmiştir (Bâbü 2006: 767).

değerli mücevher ve yakutlarla süslenmiş tahtirevanının üzerinde görüldü. Üzerinde yakası altın işlemeli ve çeşitli cevherlerle süslü ve pembe gül işlemeli ketenden yapılmış elbise, başında bin dikişli ve şeftali çiçeği işlemeli fes, mavi renkli keten mendil dolanmış olan elinde ise erguvan bir asa/değnek vardı. O tahtirevanı, yüzlerinin güzelliği ve parlaklığı karşısında ay ve güneşin bile gölgede kaldığı dört genç omuzlarında taşıyordu. Tahtirevanın önünde yaklaşık on genç ellerinde altından, gümüşten ve çiniden sürahiler; lal, firuze, zeberced ve yakuttan kadehler taşıyorlardı. Pîr-i Bekâvul, tahtirevanın her birkaç adım taşınmasında bir kadeh kırmızı şarap içiyor, güzellerin tatlı dudağından yapılmış meze istiyordu.

Beyit:

گفتم که ترا گزک چیست

در من نگرست لب گزک کرد

Senin şarabının mezesi nedir? dedim. Bana baktı ve dudağını meze yaptı/ısırdı.

Konvoy bu şekilde şaşaalı, debdebeli ve ihtişamlı bir şekilde yürüyordu. Bu manzara karşısında son derece sevinip Allah'a şükrettikten sonra; "Elhamdulillah, bizim padişahın hizmetçileri Keykâvus⁶³, Efrâsyâb⁶⁴, Hüsrev-i Pervîz⁶⁵, Behrâm⁶⁶ ve diğer büyük sultan, saygın hakanlara bile nasip olmayan bir ihtişama ulaşmıştır." dedim.

⁶³ *Şeh-nâme*'de geçen on ikinci İran hükümdarıdır. Keykubâd'ın oğlu, Siyâvuş'un babası, Keyhüsrev'in ise dedesidir (Tökel 2000: 221-226).

⁶⁴ Büyük Turan hakanlarından olan Efrâsyâb, Ferîdûn'un oğlu, Tûr'un torunu Peşeng'in oğludur. *Şeh-nâme*'nin büyük bir bölümü, İran hükümdarlarının Turan hükümdarı Efrâsyâb ile yaptığı savaşlara ayrılmıştır (Tökel 2000: 156-159).

⁶⁵ İran Sâsânî padişahu Nûşîrevân'ın torunu, meşhur *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinin erkek kahramanıdır. Hüsrev, İran'ın efsanevî hükümdarlarından. Hüsrev adını taşıyan birkaç hükümdar olsa da içlerinde en meşhuru budur. Kendisine "Pervîz" lakabı verilmiştir (Tökel 2000: 176-181).

⁶⁶ Sâsânîyân sülalesinden olup Yezdgird'in oğludur. Behrâm-ı Gûr adıyla anılmaktadır. Yaban eşeği anlamına gelen "Gûr" kelimesi, sürekli yaban eşeği avlamakla vaktini geçirdiği için kendisine sıfat olarak verilmiştir (Tökel 2000: 117-120).

Bu hikâyeyi dinleyen Mîrzâ, bir yandan içten içe sinirlenerek kendi kendini yedi diğer taraftan da hayretler içerisinde kalıp parmaklarını ısırırdı. Baykara, Mîr Alî Şîr meclisten kalkıp gidene kadar sinirlendiğini belli etmemeğe gayret etti ve kendisine bahsedilen durum karşısında büyük bir sabır gösterdi. Nevâ'î meclisten kalkınca, kendilerine "melâ'ike-i azâb/ceza melekleri" denilen adamları Bekkene, Cankene, Bedene ve Ebû Haşma'yı huzuruna çağırttı. Mîrzâ huzuruna geldiklerinde onlara; "Gidin, Hacı Pîr-i Bekâvul'un ve onun adamlarının evini hiçbir şey kalmayacak şekilde yağmalayın, hatta taş üstünde taş bırakmayın. Kesinlikle orada "şey" manasında hiçbir şey kalmasın. Eğer dediğimi yerine getirmezseniz, başınıza geleceklerden siz sorumlu olacaksınız." dedi. Mîrzâ'nın bu sözleri üzerine adamları gidip bir saat içinde Hacı Pîr'in her şeyini yerle bir ettiler ve onu saadetin zirvesinden zillet çukuruna attılar.

Yetkin bilgilere ve güzel hasletlere sahip olan Mevlânâ-yı A'zam şöyle demiştir;

Beyit

آن که کلك روح بخش او به هنگام سخن
در ید بیضا دم از اعجاز عیسی می زند

Onun can bahşeden kalemi, söz zamanında yed-i beyzâdan ve Hz. İsa'nın mucizesinden söz eder.

HİKÂYE⁶⁷ IV

Emîr Alî Şîr Nevâ'î, Herât hıyâbanının/caddesinin⁶⁸ başında Taht-ı Allahu Ekber'in yakınlarında bir ribat/konak inşaatına başlamıştı. Onun tamamlanması için büyük bir özen ve gayret gösteriyordu. Bir gün o binanın kaidesinde/kürsüsünde bir grup âlim ve şairlerle oturuyordu. Mimarlar, mühendisler ve ustalar ise binanın yapım işleriyle meşgul oluyorlardı. Aniden başında siyah kuzu derisinden takke/kalpak, üzerinde çok yamalı elbise, omuzunda ferace/biniş, ayaklarında Arap ayakkabısı/çizmesi olan bir kişi binanın kaidesine/kürsüsüne doğru

⁶⁷ Bu hikâye Hâce Mahmûd-ı Tâyebedî tarafından nakledilmiştir.

⁶⁸ Herât'ta yer alan bir cadde.

koşarak geldi. İki parmağını ağzına götürerek ıslık çalmaya ve havada uçan güvercinleri görünce de alkışlamaya başladı. Orada bulunanlardan biri onun bu tavır ve davranışını engellemek istedi. Ancak Nevâ'î ona; "Hiçbir şey söyleme, bakalım ne yapacak." dedi. O kişi daha sonra Nevâ'î ve diğerlerinin oluşturduğu meclisin Nevâ'î'nin oturduğu tarafından girdi ve diğer tarafından çıktı. Ancak çıkarken feracesinin/binişinin ucu Nevâ'î'nin omzuna dokundu. Nevâ'î, yanında bulunanlara; "Bu kişinin adı ya Şems'tir ya Ahmed'dir ya da Tâcü'd-dîn'dir. Bu durumu bir araştırın bakalım." dedi. Bunun üzerine mecliste bulunanlardan biri ayağa kalktı ve o kişiye; "Ey ulu kişi! Arkadaşlar senin adının ne olduğunu soruyorlar." dedi. O kişi; "Bana Şems Ahmed Tâcü'd-dîn derler." deyince, meclisten bir çığlık ve feryat sesleri yükseldi. [Bu hikâyeyi nakleden] Hâce Mahmûd; "Ben hiçbir zaman Nevâ'î'yi bu kadar mutlu, sevinçli ve neşeli görmemiştim." dedi. Nevâ'î daha sonra; "Bu üç isme sahip olan kişilerin hemen tamamının ahmak olduğu değişmez bir kuraldır." dedikten sonra şu beyti okudu;

خورشید اگر به خوبی دعوی کند به رویت

معذور دارش ای جان کو نام شمس دارد

Ey can! Eğer güneş, senin yüzünün güzelliğinden dolayı davacı olursa, sen onu mazur gör, çünkü onun adı Şems'tir.

HİKÂYE⁶⁹ V

Mevlânâ Muhammed Pîr Şems, Horâsân'ın âlim ve şairlerindedir. O, zarafet atı üzerinde letafet meydanını öyle bir geçer ki, bu meydanın başkomutanları/önderleri bile beyan konusunda acze düşüp onunla karşı karşıya gelemezlerdi. Belâgat meydanının en cesurları bile onun saldırı kılıcının korkusundan ve zehirli/kötü söz oklarından korunmak için teslimiyet ve tevazu zırhı giyerlerdi. Onun düşüncesizliği ve ölçsüzlüğü bazen hat safhaya ulaşmaktaydı. Nitekim Ramazan ayının yirmi yedisi Cuma günü içki içtikten sonra Melikân Camii'nin kapısının kemerinin üzerine çıkarak namaz kılanların üzerine işedi. Onun bu hareketine çok öfkelenen halk, onun üzerine hücum etmiş ve onu üzerinde bulunduğu kemerden aşağıya indirmişlerdir. Ancak alicenap; güzel hatırlı; vilayet,

⁶⁹ Bu hikâye Mevlânâ Benâ'î tarafından nakledilmiştir.

hidayet, irfan ve hakikat sahibi; İlahî lütufların ve nurların mazharı, tarikat sırlarının kâşifi, hakikat nurlarının iniş yeri, el-muhtas bi-'avâtifi'l-meliki'l-mennân/Allah'ın lütuflarının seçilmiş; hakikatin, Hakkın, dinin ve dünyanın hakikati Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî (kaddesa'llahu sırrahu/Allah sırrını kutsal kılsın)'nin hürmetine ki Mevlânâ Pîr Şems'in babası onun öğrencisiydi, halk onu linç etmemiştir. O dönemde yüce mertebeli Sultân Hüseyin-i Baykara, Hâce Hasan-ı Kîrengî'vi sadaret makamına tayin etmiş ve onun sadrazamlık defterini ⁷⁰ أَقْمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ ayetinin parlak tuğrasıyla süslemişti. Halk, Mevlânâ Muhammed'i alıp Hâce Hasan-ı Kîrengî'nin huzuruna götürdüler. Huzura vardıklarında sadrazamın saadetli emirleri, gönü açık, devletli vezirleri, felek eşikli naipleri ve hâcibleri ile diğer büyük devlet adamları da mecliste bulunmaktaydılar. Mevlânâ Muhammed o meclise adını atar atmaz, mecliste bulunanların tamamında büyük bir endişe ve korku oluştu. O, mecliste bulunan bütün devlet büyüklerinin yanından geçerek meclisin başköşesine oturdu. Daha sonra sadrazamın omzuna elini koyarak ona; "Lâlâ Hasan, sadrazam olduğumu duydum." dedi.

Beyit:

اگر صدر عالم شدی ای حسن

ولی بنده هم مثل تو صدریم

Ey Hasan! Eğer sen dünyanın başı/başkanı olduysan, ben kul da/deniz de senin gibi başım/başkanım.

Bu durum karşısında şaşkına dönen Hâce Hasan, orada bulunan kişilere kızıp çıkışarak; "Bu adamı hangi amaçla içeri alıp benim huzuruma çıkardınız?" deyince, durumu Hâce Hasan'a anlattılar. Bunun üzerine Hâce Hasan orada bulunan kişilere hitaben; "Ey efendiler! Siz de Ramazan'ın yirmi yedisi Cuma gününde bir kişinin şarap içip Melikân Camii'nin [kapısının] kemerinin üzerine çıkarak namaz kılanların üzerine işemesinden daha tutarsız, kötü ve iğrenç bir iş/kabahat olmadığını takdir edersiniz." dedi. Bu cemaatte bulunanların tamamı, onun sözlerindeki ağırlığın korkusundan ağzını açmadı ve önünde susmayı

⁷⁰ Zümer suresi (39), ayet 22. Meali: "Allah'ın gönlünü İslâm'a açtığı dolayısıyla Rabbinden gelen tevhid nuru üzere olan biri ile kalbi katılmış kimse bir olur mu hiç?".

tercih etti. Mevlânâ Muhammed, Hasan-ı Kîrengî'ye; "Lâlâ Hasan! Sen iyi diyorsun, ama seni sadrazam yapmaktan daha büyük bir kabahat olamaz. Şimdi söze başlayıp daha fazla açıklama yapmamı ister misin?" dedi.

Mısra:

زبان خموش ولیکن دهان پر از عربی است

Dil suskundur, ancak ağız Arapçayla/lafla doludur.

Hâce Hasan, Mevlânâ Muhammed'e; "Ey efendi! Allah aşkına git, bizim seninle hiçbir işimiz yok." deyince, Mevlânâ Muhammed oturduğu yerden ayağa kalktı ve meclisten ayrılarak dışarı çıktı. Dışarıda bulunan kişilere hitaben; "Evet, sizin bu hilekâr sadrazamınızı gördünüz." diye seslendi. Akabinde bu kişiler arasında büyük bir bağrıışıp çağrıışmalar ve tepkiler yükseldi.

Mısra:

مسلمانان مسلمانی کجا شد

Ey Müslümanlar! Sizin Müslümanlığınız nerede kaldı.

Kubbetü'l-islâm/İslam'ın kubbeleri⁷¹ şehrinde insanı inkâra götürecektir böyle bir olay olup çok kötü bir suç işlenecek ve bu duruma hiç kimse engel olup onu ortadan kaldırmayacak diyerek bir reaksiyon oluştu. Aralarında müzakere edip tartışan bu insanlar, aldıkları şu karar üzerinde anlaştılar; "Onu Mîr Mogol'un huzuruna götürelim, çünkü böyle fesatçı bir insanın cezasını ancak o verebilir, hatta bu hususta kimsenin hatırına bakmaz." dediler. Uzlaşılan bu karar üzerine Mevlânâ Muhammed'i iyi bir şekilde hem terbiye etmek hem de korkutmak için Mîr Mogol'un huzuruna getirdiler, durumu ona izah edip anlattılar. Mîr Mogol, kendisine anlatılan bu duruma/hadiseye çok kızdı ve adamlarına; "Hemen bir sopa getirin. Ben bu gün bu fâsik adama öyle bir ders vereyim ki her devirde/dönemde zaman/hayat sayfasına benden bir hatıra olarak kalsın." dedi. Mîr Mogol, adamlarının sopa getirmeyi geciktirmeleri üzerine onlara bağırıp çağırma ve küfürler savurmaya başladı. Bunun üzerine Mevlânâ Muhammed, Mîr Mogol'a; "Ey şeytan, akılsız, idraksiz Moğol! Ey serseri, çirkef, ahmak, korkak! Bir dakika sabret, maraz

⁷¹ Yetiştirdiği ilim, irfan ve sanat adamları vesilesiyle Ahlat, Belh ve Buhârâ şehirleri için kullanılan bir tabirdir.

çıkarma. Eğer çok acelen varsa ve biraz tahammül gösteremiyorsan, buyur, sopa getirilinceye kadar benim kellemi boynumdan al.” dedi. Mevlânâ Muhammed’in bu sözlerini işiten Mîr Mogol, gülmeye başladı, kızgınlığı geçti, hatta ona karşı yumuşadı. Mîr Mogol’un kızgınlığının geçip yumuşamaya başladığını gören Mevlânâ Muhammed, onun yanına hızlıca gitti, onu kucağına aldı ve ona çeşitli hareketler yaptı. Kendisine yapılan bu davranış karşısında Mîr Mogol gülmekten yerlere yattı. Mîr Mogol biraz durulduktan sonra; “Allah’ a şükürler olsun ki bu şahsa kızıp onu azarlamamışım.” dedi. Orada bulunan kişiler, Mîr Mogol’a, onun Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî’nin hocasının oğlu olduğunu söylediler. Bunu öğrenen Mîr Mogol, ona çok hürmet ve saygı gösterdi. Ayrıca ona astarı yünlü bir cübbe ile eyerli ve dizginlenmiş bir at hediye etti.

Mevlânâ Muhammed’in oğlu Pârsâ

Mevlânâ Muhammed’in Pârsâ adında çok değerli ve kıymetli bir oğlu vardı. Takva ibadethanesinin âbidleri, ibadet seccade ve cübbelerini onun tatlı dudağı karşısında şarapla değiştirmişlerdi. Uzlet köşesine çekilip ibadet edenler ise, onun gönlü cezbeden kaşlarının yâdıyla mihraptan yüz çevirerek namaz kılmış ve kendi ibadet hanelerini yıkmışlardı. Mevlânâ Muhammed o inci gibi kıymetli oğlunu, hiç kimsenin görmeyeceği bir şekilde muhafaza ediyordu. O, şu çok hoş ve güzel olan; “Bir kişi yiğit olabilmek için muhaliflerin/rakiplerin bakış okundan uzak durmalıdır.” cümlesini diline pelesenk etmişti. Bir gün Mevlânâ Muhammed, fâyizü’l-envâr/nurlarla kaplı, sultânu’l-evliyâ/evliyalar sultanı, burhânu’l-etkiyâ/takva sahiplerinin delili, hulâsa-i dūdîmân-ı seyyidi’l-mürselîn/Bütün peygamberlerin efendisi olan Hz. Peygamber’in soyunun seçilmiş/özü, nekâve-i kahramânî’l-mâi ve t’în/su (deniz) ve toprak (kara)ın kahramanının ey iyisi;

Beyit:

شهيد خاك خراسان امام طيب و طاهر

على موسى [بن] جعفر محمد باقر

Horasan mülkünün en iyi/güzel ve temiz şehidi, Alî Mûsâ bin Ca’fer Muhammed Bâkır.

Beyit:

يك طواف درش از قول رسول قرش

تا به هفتاد حج نافله يكسان آمد

Resûl-i Kureşî'nin dediğine göre, onun kapsının bir tavafı yetmiş nafile hacca bedeldir.

olan Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Alî Zeynil'âbidîn⁷² (ö. 148/765)'in mezarını ziyaret etmek istemişti. Ancak oğlunu emanet etmeye uygun bir kişi bulamamıştı. Tam o dönemlerde/sıralarda Alî Şîr Nevâ'î, zatının temizliği ve melek sıfatlı oluşuyla şöhret kazanmıştı. Hatta O, ismet/iffet eteğine doğduğundan beri bir günah tozunun konmaması ve namus şişesine tek bir zillet taşının değmemesiyle meşhurdu. Mevlânâ Muhammed'in hatırına o güzellik çayırının ceylanını ve hoşluk ve olgunluk göğünün güvercinini Nevâ'î'nin haremine bırakmak geldi. Hemen Nevâ'î'nin evine gitti. Nevâ'î otağda oturuyordu. Otağa girdi ve sarığını/kalpağını çıkardı. Nevâ'î ile satranç oynamaya başladılar. Satranç oynarlarken içeri biri girdi ve Sultân Hüseyin Mîrzâ'nın yüzünü atının üzengisine sürmek istediği, ancak; "ne yazık ki hazretin yanına gitmek için ayağımın mecali yok." dediği Şâh Kâsım-ı Nûrbağş (ö. 1506)'ın geldiğini haber verdi. Nevâ'î şuursuzca çadırdan dışarı hızlıca fırladı ve hemen çadıra geri dönerek Mevlânâ Muhammed'e; "Sizin hizmetkârlarınızdan bu gün buraya gelecek olan bu aziz insana saldırmamalarını rica ediyorum." dedi. Mevlânâ Muhammed, Nevâ'î'ye; "Ey Hazret/Efendi! Siz inayet buyurup misafirinizle ilgilenin, yeter ki dayanılamayacak teklifte/davranışta bulunmayın. Eğer bana sataşma/yakınlaşma olmazsa, ben bana düşeni yerine getiririm." dedi. Şâh Kâsım çadıra girince Mevlânâ Muhammed büyük bir saygı ile sarığını/kalpağını başına urundu ve ayağa kalktı. Daha sonra üçü de oturdular. Şâh Kâsım-ı Nûrbağş çadırın tavanına baktı ve; "Ne güzel bir çadırımış." dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Muhammed; "Sizin adamlarınız gelmeden önce burası hirgâh [خرگاه]/ neşe, sevinç, saadet otağı idi, ancak sizler teşrif edince hargâh [خرگاه]/eşek ahır oldu." dedi. Şâh Kâsım-ı Nûrbağş gittikten sonra

⁷² İsnâ-aşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamı olup Ca'ferî fikhının kurucusudur (Öz 1993).

Nevâ'î'ye gelme maksadını açıklamak için; "Ben Sultân-ı Horâsân'ın eşiğini/dergâhını ziyaret etmek istiyorum. Sizin bir yeğeniniz var, ancak benim onu bu şehirde bırakabileceğim güvendiğim bir kimse yok. Konuyu bir beyitle âcizane şöyle açıklamak istiyorum." dedi.

Beyit:

به تن مقصرم از دولت ملازمتت

ولی خلاصه جان خاک آستانه تست

Fiziken sizin dergâhınızda hizmet etmek için kusurluyum/suçluyum, ancak benim ruhumun özü sizin dergâhınızın topağındandır.

Mevlânâ Muhammed'in bu sözleri üzerine Nevâ'î, elini göğsünün, parmağını gözünün üstüne götürerek ona; "Eğer beni bu hizmete layık gördüyseniz, ben de bir kulluk görevi olarak ne yapılması gerekiyorsa onu elimden geldiği kadarıyla yaparım." dedi. Zaten Nevâ'î, Mevlânâ Pârsâ'nın güzelliğinin ve hoşluğunun hüviyeti ile kemal sahibi olduğunu duymuştu. Pârsâ'nın bu özelliğinden dolayı Nevâ'î'nin gönül kuşu, onun visali için uçmakta ve can mumu da onun sevgi leğeninde yanmaktaydı.

Kısaca, Mevlânâ Muhammed o değerli evladını, yanında sürekli hoş feleğin güneşinin peşinden giden gölge gibi gezmekte olan hizmetçi bir köle ile birlikte, o devlet ve saadet burcunun dergâhına intikalini emretti. Mevlânâ Pârsâ, Nevâ'î'nin sidre gibi yüce olan dergâhına adımını atar atmaz, Nevâ'î'nin dilinden şu şiir döküldü;

توئی بر ابر من یا خیال در نظرم

که من به طالع خود هرگز این گمان نبرم

Sen benim karşımda mısın, yoksa zihnimde bir hayal misin? Çünkü benim, kendi bahtıma hiç güvenim yoktur.

Akabinde Nevâ'î; "Her anı en iyi şekilde değerlendirip faydalı bir şekilde geçirerek ve hiçbir anı boş geçirmeyerek Mahdûm-zâde'yi/Mevlânâ Muhammed'in oğlunu en iyi şekilde ve ona uygun bir hüviyette yetiştireceğim." dedi.

Beyit:

کس بی کمال هیچ نیرزد عزیز من
کسب کمال کن که عزیز جهان شوی

Ey Azizim! Kemali olmayan bir kişi, hiçbir şeye değmez. (Bundan dolayı) dünyanın azizi olmak için kemal öğren.

Bunun üzerine Mevlânâ Pârsâ, Nevâ'î'ye; "Ey Efendim! Çok güzel ifade ettiniz. Bu aciz kulunuzun zamanı tamamen çalışıp çabalamakla ve sürekli sabah-akşam *Şemsiyye*⁷³ okumakla geçirdi. Benim hırsım ve beklentim 'Ey aziz/efendi! Yüksek himmet Yemen'dedir, sözünün gereği yönündedir." dedi. Mevlânâ Pârsâ'nın bu sözleri karşısında Nevâ'î, kendilerine danışılıp güvenilen, hatta kendisinin de bütün yaptıklarına inandığı Mevlânâ Muhammed-i Bedaîşî⁷⁴, Mevlânâ Sâhib-dârâ, Hâce Mahmûd-ı Tâyebedî⁷⁵, Emîr Şeyhîm Süheylî (ö. 1491'den sonra/896'dan sonra), Hâce Âsafî gibi kişileri yanına çağırdı ve durumu onlarla istişare etti. Onlar, Nevâ'î'ye; "Bu gencin eğitimi için öyle bir muallim/öğretmen bulalım ki, onun zihin/gönül sayfasında/dünyasında zerre kadar aşk ve âşıklıktan eser olmasın, yoksa işler onun arzu ettiği gibi gitmez/olmaz." dediler. Orada bulunan herkes; "Doğru söylüyorsunuz." dediler.

Mısra:

فکر بر اصل خوب باید کرد

(Bir) işin aslı/temeli için çok iyi düşünmek gerekir.

⁷³ Özellikle mantık, felsefe ve kelim ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarla tanınan Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvî'nin (ö. 675/1277) tam adı *er-Risâletü's-şemsiyye fi'l-kavâ'idî'l-mantıkiyye* olan mantığa dair risâlesi (bak. Durusoy 2010).

⁷⁴ Kunduz'a bağlı İşkemiş'tendir. İşkemiş, Bedehşân'a bağlı olmamasına rağmen Bedaîşî mahlasını kullanmıştır. İlim tahsili için genç yaşlarda Semerkand'a gitmiştir. Daha sonra oradan Herât'a gelmiştir. Tahsilini tamamlayacağı sıralarda sefahate düşmüş ve kendisini rezil etmiştir. Ancak sonradan düştüğü bu sefahatten tövbe ederek kurtulmuştur. Şiiri fazla iyi değildir. Halk arasında meşhur ve yaygın olan muammâ ile ilgili bir risale yazmıştır. Ancak muammâları da o kadar iyi değildir. Hoşsohbet biridir (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/143; II/463; 1323: 95-96, 271-272; Bâbûr 2006: 33).

⁷⁵ Molla Câmî'nin mülazımlarındandır. Ancak Molla Câmî'nin bir beytini bilmemesine, bilse de okuyamamasına, nesirlerinde yer alan nükteleri anlamamasına, anlasa da maksadına uygun ifade edememesine rağmen, Câmî onun bu hüviyetine katlanmıştır (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/77; II/394).

Orada bulunanların tamamı, bu iş için aynı zamanda Nevâ'î'nin de üstadı ve hocası olan, büyüklük, kerem, iftihar sahibi olup kendisine çok güvenilen Mevlânâ Fasîhuddîn⁷⁶'den daha uygun kimse olmadığına kanaat getirdi. Ancak uzun zamandan beri Mevlânâ Fasîhuddîn'in de Mevlânâ Pârsâ'nın aşkıyla yanıp tutuştuğundan kimsenin haberi yoktu. Yapılan istişareden sonra Nevâ'î, Mevlânâ Fasîhuddîn'i yanına çağırarak ondan bu konuda yardımcı olmasını rica etti. Mevlânâ Fasîhuddîn şüphe uyandırmamak için kendisine yapılan bu teklifi kabul edemeyeceğini belirterek Nevâ'î'ye; "Sizin de bildiğiniz gibi, büyük bir öğrenci topluluğu bu fakirden ders almaktadır. Zamanımın tamamı onlara ders vermekle geçiyor. Üstelik sizin emrinizle meşgul olmam gereken bazı kitap çalışmalarım da var." diyerek mazeretini bildirdi. Bu cevap üzerine Nevâ'î, Mevlânâ Fasîhuddîn'e; "O zaman verdiğiniz bazı dersleri terk edin. Hatta kitap çalışmalarından da sizi muaf kılıyorum." dedi.

Mısra:

به ساعتی که تفاخر بدان کند ایام

Günlerin onunla iftihar ettiği bazı saatler vardır.

Hasılıkelam Mevlânâ Fasîhuddîn, Mevlânâ Pârsâ'ya ders vermeye başladı. Mevlânâ Fasîhuddîn ile birlikte çalışan, Horâsân'ın en güzel sesli hafızı olarak kabul edilen ve Mîr Hazretlerinin camiinin hatibi/imamı olan Celâleddîn Mahmûd da Mevlânâ Pârsâ'nın aşk okulunun en üst düzey talebelerindendi.

Bir gün Mevlânâ Fasîhuddîn, en yakın dostu ve arkadaşı olan Hâfız Celâleddîn Mahmûd'un odasına girdi. Rafta Hâce Hâfız divanunun durduğunu gördü. O divanı alıp açtı. Açtığı yerden bir beyit okudu ve derinden bir ah çekti. Hatip Celâleddîn Mahmûd o beyte baktı. O beyit şuydu;

نگویمت که همه عمر پارسائی کن

سه ماه می خور و نه ماه پارسا می باش

⁷⁶ Mevlânâ Nizâmüddîn-i Herevî ahfadındandır. Horâsân'ın ileri gelen ailelerinden olup soyu "Nizâmî" olarak anılmaktadır. İyi bir eğitim almıştır. Zahirî ilimlerle ilgili birçok haşiye ve eserler yazmıştır. Bu eserlerden dönemin âlimleri istifade etmektedirler. Ayrıca dersler de vermektedir. Güzel ahlak sahibidir. Nevâ'î'nin sohbetlerine ve tertip ettiği meclislere katılmıştır (Alî Şîr Nevâyî 2001: I/165-166; II/484-485; 1323: 106-107, 281).

Sana ömrün boyunca takva sahibi ol demiyorum. Sen üç ay şarap iç, dokuz ay da Pârsâ/takva sahibi ol.

Hatip Celâleddîn Mahmûd kendi kendine; “Bu beyit insana öyle ah çektirecek bir beyit değildir. Herhalde şu “Pârsâ/takva sahibi, abit” kelimesi Mevlânâ Fasîhuddîn’i yakmakta ve sabrını taşırmaktadır.” dedi. Bu durum, Mevlânâ Fasîhuddîn’in içerisinde bulunduğu hâli ortaya çıkardı ve yakasını ele verdi. Mevlânâ Fasîhuddîn, gönlünde yanan bu ateşi çeşitli davranış ve söylemlerle kapatmak için çok çaba sarf etse de bir türlü bunu başaramadı. Sonunda bu durumu açıklamaktan başka çaresinin kalmadığını anladı. Hatip Celâleddîn Mahmûd, Mevlânâ Fasîhuddîn’e; “Ey efendim! Onu görüp de gönlünü ona kaptırmayan ve gönül ateşiyle yanmayan hiçbir kimse yoktur.

Beyit:

هر دل که واله رخ آن ماه پاره نیست

او را مگوی دل که کم از سنگ خاره نیست

O ay parçasının yüzüne hayran olmayan gönle, gönül deme, çünkü o bir mermer parçasından farklı değildir.

Şimdi durum her ikimizin de bu aşk belasına yakalandığımızı gösteriyor. Gel aradaki rekabeti kaldırıp birlikte hareket edelim ve bu kötü ve çirkin durumu ortadan kaldıralım. Tek yürek olup aynı yöne yönelelim. Belki onun visalinin bize bir faydası olur.” dedi. Yine Hatip Celâleddîn Mahmûd, Mevlânâ Fasîhuddîn’e; “Ey efendim! Gerçi siz cümle âlemin üstadısınız, ancak bu konuda şu fakirin öğrencisi olmalısınız.” diyerek konuşmasına devam etti. Mevlânâ Fasîhuddîn, Hatip Celâleddîn Mahmûd’a; “Evet, bu konuda sizinle meşveret edip ortak karar almadan bir şey yapmama hususunda anlaştık.” dedi. Mevlânâ Fasîhuddîn, gece Hatip Celâleddîn Mahmûd’un evine gelerek *Mukaddimât* öğrendi. Sabah Mevlânâ Pârsâ’nın dersinde *Mukaddimât*’ın

temelini öyle bir attı ki, Ebû Alî/İbni Sînâ⁷⁷, Eflatun⁷⁸ ve Aristo⁷⁹ eğer bu derse katılsaydı, kendilerini tıpkı Sehbân Vâil (ö. 54/674)⁸⁰’in nükteleri ve anlaşılması güç olan ve dikkat isteyen sözlerinden dolayı kendisini gafil ve aciz olan Bâkıl⁸¹ gibi hissedirdi. Ertesi gün Mevlânâ Pârsâ’nun simasında hüüzün ve memnuniyetsizlik belirtisi alenen görülmekteydi. Bunun sebebini Nevâ’î, Mevlânâ Fasîhuddîn’e sordu. Mevlânâ Fasîhuddîn, Nevâ’î’ye; “*Hâşiye-i Şemsiyye* anlaşılması son derece zor bir kitaptır. Onda yer alan bilgileri müzakere edip tartışmadan öğrenmek ve anlamak imkânsızdır.” dedi. Nevâ’î, Mevlânâ Fasîhuddîn’e; “O zaman bu konuları ona tekrarlatacak birinin tayin edilmesi gerekli. Acaba sizin öğrencilerinizden hangisi bu işi yapmak için uygundur?” diye sordu. Mevlânâ Fasîhuddîn, Nevâ’î’ye; “Mümkün mertebe bu hususu etraflı bir şekilde düşünmek ve tedbirli davranmak gereklidir.” dedi. Nevâ’î, Mevlânâ Fasîhuddîn’e; “Sizin öğrencilerinizden başkasını bu iş için uygun görmüyorum.” dedi. Bunun kendi öğrencileri tarafından gerçekleştirilmesini uygun görmediğini belirten Mevlânâ Fasîhuddîn, Nevâ’î’ye; “Ben bunu başarmakta bir kez aciz kaldım, ikinci kez nasıl başarabilirim ki.” dedi. Nevâ’î, Mevlânâ Fasîhuddîn’e; “Ey Efendim!⁸² وَلَا تُحْمَلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ” âyeti mucibince senin mazeret göstermenin bir faydası yoktur. Kısa sürede bunun için bir zaman belirleyin.” dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Fasîhuddîn, Hatip Celâleddîn Mahmûd üzerinde karar kıldı. Hatip Celâleddîn Mahmûd, Mevlânâ Fasîhuddîn’e; “Sakın, ders için

⁷⁷ Meşhur Türk tabip, filozof ve âlimi olup şark edebiyatında ilim ve irfanın, hikmet ve felsefenin timsali kabul edilmektedir. İslâm âleminin Aristo ve Bokrat’ı olarak kabul edilmektedir. Müslüman âlimler arasında “Şeyh” lakabıyla ve Orta çağlardan beri de Avrupa’da Avisenne diye meşhur olmuştur (Onay 1992: 214).

⁷⁸ MÖ 430-348 yılları arasında yaşamış, Sokrat’ın öğrencisi ve Aristo’nun hocası olan ünlü Yunanlı filozof (Tökel 2000: 422-425).

⁷⁹ MÖ 384 yılında Makedonya şehirlerinden biri olan Selanik yakınlarındaki Stageria kasabasında doğan ve MÖ 321 yılında ölen ünlü Yunanlı filozof (Tökel 2000: 415-422).

⁸⁰ Halife Hârûn Reşîd döneminde yaşamış, belagat ve hitabetinin güzelliğiyle meşhur olmuş, bu hüviyetiyle adı atasözlerine girmiş bir kişidir (Şemsüddîn Sâmî 1996: IV/2539).

⁸¹ Kuş beyinli, söz söylemekten aciz bir Arabın adı. Araplar arasında söz söylemekten aciz, belâheti zahir olanlar hakkında “a’yâ min-Bâkıl” yani “Bâkıl’dan daha beceriksiz” atasözü meşhurdur (Onay 1992: 66).

⁸² Bakara suresi (2), ayet 286. Meali: “Rabbimiz! Bize gücümüzün üstünde yük taşıtma.”

Nevâ'î'nin evde olduğu bir zamanı ayarlama, eğer böyle yaparsan bu işin bir yararı olmaz." diye uyardı. Mevlânâ Fasîhuddîn, Hatip Celâleddîn Mahmûd'a; "Öğle namazından sonra fırsatımız var. Çünkü Nevâ'î, o zaman, Mîrzâ Hüseyin-i Baykara'nın huzuruna gider." dedi. Mevlânâ Fasîhuddîn ile Hatip Celâleddîn Mahmûd bu şekilde anlaştılar. Mevlânâ Fasîhuddîn kararlaştırılıp belirlenen zamanda geldi ve dersi karşılıklı tartışarak ve müzakere ederek işlediler. Dersin işlendiği esnada Mevlânâ Fasîhuddîn, Mevlânâ Pârsâ'ya; "Sizi çok üzgün ve sıkıntılı görüyorum. Acaba bu durumun sebebi nedir?" diye sordu. Mevlânâ Pârsâ, Mevlânâ Fasîhuddîn'e; "Malumunuz olduğu üzere Nevâ'î'nin mizacına uygun bir şekilde yaşamak ve onunla uzlaşmak çok zor ve imkânsız bir şeydir." deyince, Mevlânâ Fasîhuddîn, ona; "Çok doğru söylüyorsunuz, ancak biz sürekli olarak sizi düşünüyor ve zamanınızı nasıl geçirdiğinizi merak ediyoruz. Ama bu işin de bir çaresi var. Eğer sizin sohbetinden zevk alacağınız ve onunla birlikte olduğunuzda rahat olacağınız biri varsa, Nevâ'î'nin haberi olmadan onunla bir araya gelip konuşabilirsiniz." dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Pârsâ, Mevlânâ Fasîhuddîn'e; "Ey Efendim! Siz de beni nasıl sıkıştırdığınızı ve özellikle bu konuda ne kadar tedbirli davrandığınızı biliyorsunuz." deyince, Mevlânâ Fasîhuddîn ona; "Siz hiç merak etmeyin, biz bu işi gönlümüze göre halledebiliriz. Nitekim Mîr Hazretlerinin camiinin imamı (Hatip Celâleddîn Mahmûd), öyle gönlü aydın, saf yaradılışlı ve temiz fitratlıdır ki kim bir kez onunla sohbet edip dostluk kursa, ömür boyu onun sohbetinin tadını/hazzını asla gönlünden çıkaramaz." dedi.

Beyit:

خوش آنکه وار هاند ماراز مازمانی

روشن ضمیر پیری یا خو برو جوانی

Bizi bir an olsun kendimizden geçirene ne mutlu. O, ister aydın gönüllü bir yaşlı isterse güzel yüzlü bir genç olsun.

Hatip Celâleddîn Mahmûd'un evi, Mîr Hazretlerinin/Nevâ'î'nin bağının yanındaydı. Onun tavus kuşunun tüyü ve Keykâvus'un eğlence meclisi gibi süslü bir misafirhanesi vardı.

Beyit:

آن خانه ای است که آب از او می کند گذار
در سلك نظم آمده بی‌تی است آبدار

O, içinden su geçen bir evdir. Şiir diliyle söyleyecek olursak sulu evdir.

Eğer şerefli tabiatınız ve latif görüşünüz neye meyleder ve isterse, muhakkak o cennet misali mekânda bulunur. Mevlânâ Pârsâ bu sözü işitince;

Şiir:

گل رویش به تازگی بشکفت
به ادای فصیح با وی گفت

کای سرم خاک آستان شما
نور می بارد از زبان شما

در پی این مراد جهد کنید
به من نا مراد عهد کنید

که مرا خوار و زار مگذارید
این چنین بی قرار مگذارید

از غم يك زمان نجات دهید
مرده ام [من] مرا حیات دهید

Onun gül yüzü yeniden açtı. Ona fasih bir edayla; “Başım sizin eşiğinzin/dergâhınızın toprağına feda olsun. Sizin dilinizden nur yağsın. Bu konuda çaba gösterin. Benim gibi bahtsız söz verin. Beni hor, ah u figan içerisinde ve böyle kararsız bırakmayın. Beni bir an içerisinde bulunduğum üzüntümden kurtarın. Ölmüş olan bana yeniden hayat verin.” dedi.

Mevlânâ Fasîhuddîn, Hatip Celâleddîn Mahmûd’un evine gelerek ona; “Ey hatip/imam! Artık adımını başa değıl, bizzat felek derecesinde

atmalısın, hatta devlet ve saadet hutbesini kendi adına okumalısın. Çünkü Mevlânâ Pârsâ senin evine gelme arzusunda olduğunu dile getirmiştir. Ancak o geldiğinde yapılacak sohbetin planı onun darılıp gücenmeyeceği ve soğuyup uzaklaşmayacağı bir şekilde yapılmalıdır. Ayrıca oluşturulacak mecliste güzeller ile işinin ehli sazende ve hanendeler de bulunmalıdır.” dedi. Hatip Celâleddîn Mahmûd, Mevlânâ Fasîhuddîn’e; “Horâsân’ın seçkin/önde gelen gençlerinden Agâ-yı Hiyâbânî’nin Mevlânâ Pârsâ’ya ilgi duyup ona âşık olduğunu, Mevlânâ Pârsâ’nın da ona aşırı derecede tutkun olup bağlandığını duymuştum. Mevlânâ Pârsâ’nın ağzından ona bir mektup yazmanın uygun olacağını düşünüyorum. Onun bizim yaptığımız bu işi anlamasında herhangi bir sıkıntı yok, ama yine de saf ve hoş/güzel şaraptan söz etmezsek, o bizimle anlaşmaz.” dedi. Mevlânâ Fasîhuddîn, Hatip Celâleddîn Mahmûd’a; “Benim kardeşi Muzaffer Hüseyin Mîrzâ⁸³’nın süçisi/şarâbdârı olan bir öğrencim var. Onun en özel şarap mahzeni bu kişinin elindedir. Bu konuda gerekli olan her şeyi ondan temin edebiliriz. Ancak Hâfız Kazak-ı Kânûnî’nin halvette/tenhada gördüğü her şeyi bulunduğu meclislerde söyleme gibi bir âdeti vardır. Bir kişi için bundan daha kötü bir kusur da olamaz.” dedi.

Şiir:

سرشك لعلم از آن دم به دم ز چشم تر افتد

که هر که فاش کند سر مردم از نظر افتد

Benim lal gibi kırmızı olan gözyaşımı, gözümden her damladığında ifşa eden kimse halkın gözünden düşer.

Hatip Celâleddîn Mahmûd, Mevlânâ Fasîhuddîn’e; “Ben bu sorunu giderebilirim. Önce Hâfız Kazak-ı Kânûnî’ye meclisin hoşluk ve güzelliklerinden bahsederek onun meclise candan katılmayı arzulamasını sağlayacağız. Daha sonra kendisine, meclisteki sırları ömrü boyunca asla kimseye söylemeyeceğine dair nikâhlı eşini boşamak üzerine yemin etmesi şartıyla onu meclise götürceğimizi söyleyeceğiz.” dedi. Bunu yapma hususunda karar verdikten sonra Hatip Celâleddîn Mahmûd, Mevlânâ Pârsâ’nın dilinden şu mektubu Agâ-yı Hiyâbânî’ye yazdı.

⁸³ Sultân Hüseyin-i Baykara’nın oğlu.

Beyit:

ای ناله پیش یار ندانم چسان رسی
کز ضعف تا به سینه بر آئی به جان رسی

Ey nale/inleme! Yare/sevgiliye nasıl ulaştığını bilmiyorum/anlamıyorum. Zayıflıktan can sineye ulaşınca kadar sen o cana ulaşırsın.

Göz ağrısı çekilen gözden zayıf beden ipine damlayan ve dizilen mücevher gözyaşları, huld-âyîn menzillerde zikir için kullanılan ve felek gibi süslü merhaleleri/konakları süsleyen mercan tespih taneleridir.

Rubaî:

هر در که ز بحر چشم افتد به کنار
در رشته جان خود کشم گوهروار
گیرم به کفش چو سبحة در فرقت یار
یعنی که نمی زnm نفس جز به شمار

Göz denizinden sahile düşen her inciye, kendi can ipliğimde bir cevher gibi çekerim. Güzelin/sevgilinin ayrılığında tespih taneleri gibi avucumda tutuyorum, yani saymadan/zikir çekmeden nefes bile almıyorum.

Bu musibete uğramış can ve yangın yerine dönmüş gönlün temennisi, senin sonsuz lütuf bulutunun gölgesinde yer almaktır. Çünkü bu durum senin sayısız lütuf damlaların vesilesiyle mahrumiyet ateş alevini teskin eder.

Beyit:

ما بدان مقصد عالی نتوانیم رسید
هم مگر لطف شما پیش نهد گامی چند

Sizin lütfunuz bizi birkaç adım ileri götürmezse, biz o yüce maksadımıza ulaşamayacağız.

Bu mektubu bir kölenin aracılığıyla Agâ-yı Hıyâbânî'ye gönderdi. Mevlânâ Fasîhuddîn, kardeşi Muzaffer Hüseyin Mîrzâ'nın süçisi/şarâbdârı olan öğrencisine; "Bizim dostlarımızdan birisi bir

sıkıntıya düşmüştür. Onun ilacı sadece müselles⁸⁴ ve şarabın vermiş olduğu keyfiyette mevcuttur.” dedi. Bunun üzerine öğrencisinin şarâbdâr olan kardeşi, padişahlar için özel olarak hazırlanmış saf iki şişe şarap hazırladı. ⁸⁵ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ayeti gereğince gündüzler Yüce Yaradan tarafından geçim zamanı kılındığı için gül bahçesinin muâşeret ehli, ⁸⁶ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ayeti hükmünce akşam olunca şebistana geldiler. Dönen feleğin güneşinin altın işlemeli parlak kadehi, feleği kaplayan şarâbdârın elindeyken şafağın süzölmüş/tortusu giderilmiş küpünün dibine daldırıldı. Sanki akikten yapılmış zarif ibrik lacivert alanda dökülünce/boşaltılınca, şarabın üzerinde oluşan hava kabarcıkları hoş ve güzel inci taneleri gibi yüzbinlerce yıldız/ateş kırmızısı inci taneleri oluşturdu. Mahmur olan Rum güzeli, ateş mizaçlı zenciler için, inci ve kâfur tanelerini karanlık gece tabağına döktüler. Orada bekleyen ve sürekli dönen bakire ⁸⁷ gelinler/kızlar sukka-i Abbâstan siyah konik/piramit çadırlardan ⁸⁷ جَعَلْ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا ayeti hükmünce parlak ve cilveli bir şekilde arz-ı endam ettiler. Dönen kubbenin zaviyelerinin perdelerinin altına kapatılanlar ⁸⁸ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ ayeti hükmünce küçük kapıdan/pencereden ortaya çıktılar. Mevlânâ Fasîhuddîn, Hatip Celâleddîn Mahmûd’un evinde Hâfız Kazak-ı Kânûnî için eğlencede gerekli şeyleri hazırladı. Yatsı namazı vakti yaklaştığında Aga-yı Hiyâbânî tıpkı huriler gibi kendini süsleyerek o cennet misali makama teşrif buyurdu. Ancak orada Mevlânâ Pârsâ’yı göremeyince; “Siz beni aldattınız, bana oyun yaparak beni tuzağıınıza düşürdünüz. Ben de sizi âleme rezil ve rüsva edeceğim. Hatta sizi izzetin zirvesinden zilletin en dibine batıracağım.” diyerek onlara kızıp serzenişte bulundu, hatta tehdit

⁸⁴ “Müselles”, sözlüklerde; “Üzüm şirasının üçte biri kalacak şekilde kaynatılmasıyla elde edilen ve haram sayılmayan bir nevi şarap.” olarak tanımlanmaktadır. Evliya Çelebi ise müselles için şu açıklamayı yapmaktadır; “Üzüm şirasını bir kazana koyup kaynatırlar. Kazanın içine, boyunca üç müsavi kertikli bir çubuk korlar. Kertiğin ikisi zahir olup üçüncü kertik nümâyân oluncaya kadar kaynatırlar. İki sülüsü ateşte mahv olup bir sülüsü kaldığı için buna müselles dirler. Müselles şer’î olup helaldür.” (bak. Eraslan 2018: 190).

⁸⁵ Nebe suresi (78), ayet 11. Meali: “Gündüzü de geçim zamanı kılmadık mı?”

⁸⁶ Nebe suresi (78), ayet 10. Meali: “Geceyi (bir yorgan gibi) üstünüze örtmedik mi?”

⁸⁷ Nûh suresi (71), ayet 19. Meali: “Allah yeryüzünü bir yaygı gibi ayaklarınızın altına serdi.”

⁸⁸ Âl-i İmrân (3), ayet 27. Meali: “Sen geceyi kısaltarak gündüze, gündüzü de kısaltarak geceye katarsın.”

etti. Mevlânâ Fasîhuddîn ve Hatip Celâleddîn Mahmûd, Aga-yı Hiyâbânî'ye; "Hâşâ! Biz böyle uygunsuz bir iş yapmayız, ancak sizin de malumunuz olduğu üzere Mevlânâ Pârsâ'nın, Nevâ'î'nin gözetiminden/denetiminden uzak kalana kadar gelmesi mümkün değildir." dediler. Gece yarısı olunca Mevlânâ Pârsâ hizmetçisine doğru eğilerek; "Buraya kim gelirse gelsin kesinlikle kapıyı ona açmayacaksın." dedi. Mumu hizmetçinin başucuna bıraktı, kendi kürkü ile de onun üzerini örttü ve dışarı çıkarak Hatip Celâleddîn Mahmûd'un evine doğru yola koyuldu. Kapı çalınca orada bulunan herkes yerinden fırlayarak kapıya doğru koştu, ancak Aga-yı Hiyâbânî herkesten önce kapıya vardı. O esnada dilinde daima okuduğu şu şiir vardı;

آمدی ای شمع مجلس را چو گلشن ساختی

پای در چشم نهادی خانه روشن ساختی

Ey mum! Meclise geldin ve onu gül bahçesine çevirdin. Adımlarını gözümün üstüne koydun ve evi aydınlattın.

Her ikisi seher yeli ile kıpırdayan/sallanan servi ve şimşâd/şimşir ağaçları gibi karşı karşıya geldiler ve birbirinin boynuna sarıldılar. Seher yeli, letafet bağının o iki gül destesini birbirine kavuşturdu. Cennet bağının güldesteleri gönüldeki hasret dikenini kırdı. Nevâ'î'nin Hâce Abdullah Sadr-ı Mervârîd⁸⁹ tarafından bestelenmiş bir müstezat gazeli vardır. O gazeli; "Sermet ü Yakam Çâk"⁹⁰ olarak meşhurdur. Hatta bu gazelin Herât'ta okunmadığı tek bir hane ve saray dahi

⁸⁹ Beyânî mahlasıyla şiirler söylemiştir. Düzyazıları da iyi derecededir. Çok hoş sohbet bir kişidir. Çok iyi kanun çalmaktadır. Hatta kanunda girift yapmayı icat etmiştir. Özellikle talik yazıyı çok iyi yazmaktadır. Sefahat yüzünden zührevi hastalığa yakalanarak eli ayağı tutmaz olmuştur (Bâbü 2006: 347).

⁹⁰ Bu müstezâd'ın matla ve makta beyitleri şu şekildedir (bak. Alî Şîr Nevâyî 2006: 648-49):

Dîn âfeti bir muğ-beçe-i mâh-likâdur

Mey-hâre vü bî-bâk

Kim 'ışkıdın anıng vatanım deyr-i fenâdur

Ser-mest ü yakam çâk

.....
Hecringde yüzi sargarıban dem ura almaş

Bî-çâre Nevâyî

Gûyâ ki hazân faslıda bî-berg ü nevâdur

Ol bülbül-i gam-nâk

bulunmamaktaydı. Hâfız Kazak, bu gazeli kanun ile söyledi. Bu gazelin söylenişinden etkilenen Mevlânâ Pârsâ, Aga-yı Hıyâbânî ve mecliste bulunanların tamamı yakalarını yırttılar. Hatta âşık ile maşuk birbirine sarıldılar ve meclis ehlerinden bir çığlık yükseldi.

O gece rüyasında elinde bulunan bir güvercini beyaz bir şahinin kapıp kaçtığını gören Emîr Alî Şîr Nevâ'î, uykusundan büyük bir korku ile uyandı. Büyük bir telaş içinde evinden çıktığı gibi Mevlânâ Pârsâ'nın evinin kapısının önüne geldi. Kapının deliğinden içeriye baktığında mumun yanıp bittiğini ve taşan yağının şamdandan kilime damladığını gördü. Nevâ'î, Mevlânâ Pârsâ'ya lütuf dolu sözlerle ne kadar seslense de onun yerinde yatan hizmetçisi hiç kıpırdamadı. Bunun üzerine Nevâ'î daha yüksek sesle ona seslenince, hizmetçi ayaklarını uzattı. Nevâ'î, kürkün altından siyah bir ayağın çıktığını gördü. Önce Mevlânâ Pârsâ'nın siyah çizme giydiğini düşünen Nevâ'î, daha sonra dikkatli bir şekilde bakınca onun yerinde yatanın hizmetçisi olduğunu anladı. Bunun üzerine Nevâ'î, kapıya öyle bir tekme attı ki, kapının kilidi dibinden koştı. Hemen içeriye giren Nevâ'î, hizmetçiye sert bir tokat attı ve ona; "Doğru söyle. Efendin nereye gitti?" diye sordu. Hizmetçi, Nevâ'î'ye; "Ben onun nereye gittiğini bilmiyorum. Beni yerine yatırdı ve bir şey demeden çıktı gitti." şeklinde cevap verdi. Nevâ'î, Şeyh Behlül⁹¹'ü çağırttı. Şeyh Behlül Nevâ'î'nin huzuruna gelir gelmez, Nevâ'î hemen onun saçı sakalını çekip yakasına yapışarak; "Bana doğru söyle, Mevlânâ Pârsâ nerede?" diye sordu. Şeyh Behlül, Nevâ'î'ye çok büyük yeminler ederek onun nerede olduğundan haberi olmadığını söyledi. Nevâ'î, Mevlânâ Sâhib-dârâ, Mevlânâ Muhammed-i Bedağşî, Hâce Mahmûd-ı Tâyebedî, Şirim Şugâl/Şegâl, Mîr Şeyhîm Suheyli, Mîr Hüseyin Alî-i Celâyir⁹², Hâce Âsaf,

91 Alî Şîr Nevâ'î'nin yakın dostu ve arkadaşı olup oluşturduğu meclislerin müdavimlerindedir. Dürüst, güzel ahlaklı ve fazilet sahibi biri olduğu için Nevâ'î ona çok güvenirdi. Bundan dolayı Nevâ'î bütün işlerinin denetim ve yönetimini ona bırakmıştır. Özellikle inşâ ve muammâ da çok başarılıdır (Vâsîfî 1349: 391).

92 Hasan Ali adıyla meşhurdur. Babası Alî Celâyir'e [Ebulkâsım] Babür Mîrzâ Herâtî olarak göstererek "bey" yapmıştır. Daha sonra Yâdigâr [Muhammed] Mîrzâ Herâtî aldığı anda onun en önemli adamlarından biri olmuştur. Hasan Alî Celâyir, Sultân Hüseyin-i Baykara'nın yanında kuş-beyi görevinde bulunmuştur. Tufeylî mahlasıyla şiir söylemiştir. Özellikle kasideleriyle dikkat çekmiştir. Bâbü, 917/1511-12 yılında Semerkand'ı aldığı anda onun himayesine girmiş ve beş altı sene orada kalmıştır. Bâbü adına çeşitli kasideler söylemiştir (Bâbü 2006: 346).

Mevlânâ Muhammed-i Şâruhtî, Mevlânâ Şâh Alî gibi bütün naiplerini/dostlarını çağırmaları için adamlarından birilerini gönderdi. Gelen dostlarından her birinin sakalına yapıştı ve yakasını yırttı. Ancak hepsi yüksek sesle bağıarak ona; “Ey Efendimiz! Bu konuda hiçbir bilgi ve haberimiz olmadığına yemin ederiz.” diyorlardı. Bu dostlarından Mîr Şeyh Behlül’ü yeniden önüne/yanına çekerek ona; “Senden başka hiç kimsenin onunla dostluğu ve ahbablığı yoktu. Buna rağmen bundan benim haberim yok ne demek?” dedikten sonra adamlarına onu yere atmalarını ve sopalamalarını emretti. Nevâ’î’nin bu emri üzerine Şeyh Behlül’ün orada bulunan bir kölesi yere diz çökerek; “Bu konuda benim biraz bilgim var. Eğer müsaade ederseniz size arz edeyim efendim.” dedikten sonra şunları söyledi; “Bundan iki gün önce ben Mevlânâ Pârsâ ile Mevlânâ Fasîhuddîn’in karşılıklı oturduklarını ve gülüşerek konuştuklarını gördüm. Hemen gizlice onlara yaklaştım. Onların yakınlarında bulunan bir ağacın arkasına gizlenerek onları dinlemeye başladım. Sadece bu iş cuma gecesinden başka bir zaman olmaz, dediklerini duydum.” dedi. Bu sözü duyan Emîr Alî Şîr ve naipleri/yardımcıları çığına döndüler ve bağırıp çağırarak Mevlânâ Fasîhuddîn’in evine gitmek için oradan ayrıldılar. Mevlânâ Fasîhuddîn’in evine gelince, kapıyı çaldılar. Onun yardımcıları kapıyı açınca hepsi eve girdiler, ancak evde kimseyi bulamadılar. Bunun üzerine hizmetçileri dövmeye başladılar. Dayak yiyen hizmetçiler, onlara; “Bizim efendimiz bu gece Hatip Celâleddîn Mahmûd’un evine misafirlğe gitti.” dediler. Tekrar Nevâ’î’nin evine geldiler. Oradan bir merdiven alıp Hatip Celâleddîn Mahmûd’un bağının duvarına yasladılar. Önce Nevâ’î, daha sonra diğerleri o merdivenden çıkarak Hatip Celâleddîn Mahmûd’un bağına girdiler. Akabinde merdiveni dost ve arkadaşların eğlendiği evin duvarına yasladılar. Nevâ’î ayağını merdiven basamağına koyunca evin penceresinden Mevlânâ Pârsâ ile Âgâ-yı Hiyâbânî’nin sarmaş dolaş oturduklarını, meclise katılanların tamamının yakalarının yırtık olduğunu, eğlencenin tam doruk noktaya ulaştığını, şarap bittiği için şarap şişelerinin dibinde kalan tortuyu süzerek saf şarap elde etmeye çalıştıklarını gördü. Ancak şarap tortusunu süzecek bir şey bulamıyorlardı. Bu sırada sakalını tutan Hatip Celâleddîn Mahmûd; “Ben yıllardır bu sakalımı sabunla yıkıyorum. Onun için sakalım temizdir.” deyince Mevlânâ Pârsâ elini uzatıp Hatip Celâleddîn Mahmûd’un

sakalından tuttu, tortu sakaldan geçirilerek süzüldü saf şarap elde edildi. Nevâ'î, yanında bulunan dostlarına; "Bunlar hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Onlardan bir kısmı evi başlarına yıkalım bir kısmı onları öldürüp bir kuyuya atalım bir kısmı da bunları tutuklayarak şehir ve pazarlarda gezdirip halka rezil rüsva ettikten sonra taşlayalım, dediler. Ancak Nevâ'î önerilen bu görüşlerin hiç birini kabul etmedi. Dostlarına; "Bence bu gece bunlara bir şey yapmayalım, onları kendi hallerine bırakalım. Çünkü felek bunlara öyle bir oyun oynamış ki onlar böyle bir meclis düzenlemişler." dedikten sonra herkes geri döndü.

Mevlânâ Pârsâ sabaha karşı evine geldi. Nevâ'î, Mevlânâ Pârsâ'nın hizmetçisine gerçekleşen olayları anlatmamasını tembih ettiği için o da bir şey söylemedi. Mevlânâ Pârsâ kuşluk vaktine kadar uyudu. O uyandığında Nevâ'î menekşe bahçesinde oturuyordu. Onu yanına çağırdı ve ona nasihat etmeye ve çeşitli hikâyeler anlatmaya başladı. Nevâ'î, Mevlânâ Pârsâ'ya anlattıklarından onun kendisinin akşamki olaydan haberdar olduğundan şüphelendiğini hissedince, sözü başka yöne çekiyordu. Nevâ'î'nin söyledikleri karşısında hayretler içinde kalan Mevlânâ Pârsâ, hayrete düşenlerin yaptığı gibi, tırnaklarını yere vuruyordu/sürtüyordu. Birden tırnağının değdiği bir çakıl taşı sıçrayarak Nevâ'î'nin önünde duran bir gülsuyu şişesinin içine düştü. Bunun üzerine Nevâ'î şu beyti söyledi;

تو که با سنگ دلان باده گلرنگ زنی

جرم ما چیست که بر شیشه ما سنگ زنی

Sen katı gönüllülerle gül renkli şarap içersin. Bizim suçumuz nedir ki şişemize taş atarsın.

Nevâ'î'nin bu sözlerini işiten Mevlânâ Pârsâ, artık onun gece gerçekleşen olaydan haberi olduğunu anladı. Ani bir sıçrayışla ayakkabısını aldı ve Meşhed⁹³'e doğru Horâsân sultanının yanına kaçtı. Bir daha Mevlânâ Pârsâ'yı kimse Herât'ta görmedi. O babasının yanına varmadan önce, bu haber çoktan babasına ulaşmıştı. Babası onu cezalandırınca, o hayırsız evlat babasını öldürdü. Mevlânâ Pârsâ'nın bir âşığı vardı. Mevlânâ Pârsâ ona; "Sen benim babamı öldürdüğünü itiraf et, ben de kan sahibi olarak seni bağışlayayım." dedi. Bunun üzerine

⁹³ Herât'ın güneyinde, Horâsân'ın meşhur bir şehri (Bâbü 2006: 808).

Pârsâ'nın âşığı Pârsâ'nın babasını kendisinin öldürdüğünü söyleyince Meşhed hâkimi onun idamına karar verdi. Mevlânâ Pârsâ her ne kadar; "Ben onu bağışladım." dese de hâkim bunu kabul etmedi. Hatta onu uyararak; "Bir daha bu konuda söz söylersen, seni parçalara ayırmaları için emir veririm." dedi. Sonunda o âşık suçsuz yere maktulün mezarı başında feci bir şekilde öldürüldü.

II

Bu bölüm; "**Der-Beyân-i şiddet-i Sermâ vu Zemistân ve Beyân-i Kahtî.../Semerkand'ın kışı ve soğğunun şiddeti ve kıtlık...**" başlığını taşımaktadır. 919/1513 yılında Semerkand'da çok soğuk ve şiddetli bir kış olmuştur. Bu tarihte Vâsîfî de Semerkand'da bulunmaktadır. O dönemlerde Semerkand'da şiddetli soğğun yanında bir de çok büyük bir kıtlık baş göstermişti. İnsanlar, her iki sıkıntıdan dolayı çok zor durumdaydılar. Bu bölümde, böyle bir ortamda sıkıntılı ve zor durumda olan ve Semerkand medreselerinde eğitim gören yaklaşık on Horâsânî öğrencinin durumları ve onu gidermeye çalışan Vâsîfî'nin gösterdiği çaba anlatılmaktadır. Ayrıca bu sıkıntılı durumun şiire nasıl yansıtıldığı da müşahede edilmektedir. Bu bölümün tercümesi şu şekildedir (Vâsîfî 1349: 62-72):

SEMERKAND'DA ŞİDDETLİ SOĞUK VE KİTLİK

Semerkand⁹⁴'da 919/1513 tarihinde çok şiddetli ve soğuk bir kış olmuştur. Dördüncü feleğin dört bâlişli/süslü ve bezekli taht sahibi şahı, kendi kav⁹⁵ hanesine/burcuna çıkmış/girmiş, yeryüzünü zemherir/çok

⁹⁴ Sogd vadisinin güneyinde ve bu vadiye bakan yüksek bir yerde kurulmuş büyük ve meşhur bir şehirdir. Büyük suru ve hendeği olan Semerkand'ın ortasından bir nehir geçer. Mahallelerinde ve her evde sular akar. Şehrin binaları ağaç ve balçıktandır. Halkın çoğu olgun ve güzel yüzlüdür. Emîr Timur zamanında öylesine mamur hâle gelmiştir ki, İran ve Turan'da onun benzerini görmek mümkün değildi. İmarı, Uluğ Bey zamanında daha da artmıştır. Özellikle şehrin ortasında yüksek bir medrese, hangâh ve dışında bir rasathane inşa ettirmiştir. Meşhur Zic'ini/kozmozoloji cetvellerini orada tertip etmiştir (Kâtib Çelebi 2013: II/561-64; Kartal 2019: 288-89).

⁹⁵ "Yay" burcu. Güneş bu burca teşrin-i sâni'de/Kasım ayında dahil olur (Bâbüir 2006: 676).

soğuk oklarının hedefine döndürmüştü/çevirmişti. Hatta yay kirişinden orada oturanları ok yağmuruna tutmuştu. Vâsîfî'nin şiiri:

از فلک ریزان نبود آن وقت برف و زمهریر

موی ریزان بود از سرما ز فرق چرخ پیر

Karın ve çok soğuşun olduğu vakitte, felek yağdırıcı olmadı. Ancak soğuktan dolayı yaşlı feleğin başından/en üst noktasından tüy/kıl dökülüyordu/yağüyordu.

Vâsîfî, o dönemde Semerkand'daki durumu yansıtan şu gazeli söylemiştir:

نیست آن برف که از بام فلک می ریزد

کز برودت همه پره‌های ملک می ریزد

برف نبود که زمستان شتر مست سحاب

کف مستی ز سما تا به سمک می ریزد

ابر ایوان فلک ساخت سفید و زنمش

ریزهای گچ [از] ایوان فلک می ریزد

مردمان از خنکی های هوا سوخته اند

بر سر سوختگی ابر نمک می ریزد

می کند ابر صدف کاری صندوق فلک

وز برودت ز کفش جمله به تک می ریزد

تا بدان های فلک را مگر از هم کنند

که از آن جمله پرشهای خسک می ریزد

واصفی را کپنک شد هوس اکنون کز برف

پشمهای زده بهر کپنک می ریزد

Göğün damından/çatısından dökülen, kar değildir, (bilakis) soğuktan meleklerin kanatları dökülüyor. Kışın karın yağması bulutların mest olduğundan/sarhoşluğundan değildir. Sarhoşluk köpüğü gökten yerin derinliklerine kadar dökülüyor. Bulut, felek eyvanını beyaza boyadı. Onun neminden dolayı feleğin eyvanından alçı kırıntıları dökülüyor. İnsanlar, havanın soğukluğundan dolayı yanmışlar. Bunun için bulut, yanmışların başı üzerine tuz döküyor. Bulut, felek sandığının sedef işçiliğini yaptığından dolayı köpüğünün soğukluğu daha hızlı bir şekilde dökülüyor. (Yani soğukluk, bulutun elinden tamamen derinliğe doğru dökülüyor.) Her nasılsa feleğin pencerelerini kaldırdıkları için çer çöp uçuşmaları dökülüyor. Vâsifî, şimdi kepeneghe heveslendi/özendi. Kar kepenek için yünler döküyor.

Tanrı Taala'nın ferraşı, bulut sayebanını yeryüzü üzerine döşedi. Feleğin lacivert otağını, keçeden yapılmış bulut perdesi içerisinde korudu. Bağı yeni yetmeleri, gençliğin ilk yıllarında ⁹⁶ *وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا* avetinin künhüne muttali oldular. Feragat ehli/âsıklar, güneşe benzeven Yûsuf'u görmeden ⁹⁷ *وَإِيصَّتْ عَيْنَاهُ* avetinin fehvasına/muhtevasına vakıf oldular. Ya'kûb gibi hüznler evinin kösesinde hüznlendiler. Kar hadisesinden dolayı o kıvamet gününde karlı dağlar ⁹⁸ *كَالْعَيْنِ الْمُنْفُوشِ* aveti mucibince olacak. Her kar kütesinin rüzgârdan dolayı ⁹⁹ *وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا* ayeti gereğince uçuşmaları aşikâr ve açık olacaktır. Güneş, bulut sincabı gibi örtü içerisinde titremesine ve gökyüzü her ne kadar güneş micmerinin eteği altında barınmasına rağmen soğuğun şiddetinden dolayı morarmıştı.

شدى به باد چو دست چنار پنجه مرد

نعوذ بالله اگر داشتی برون ز ثياب

فلك كيود شد و آفتاب می لرزد

ز ابر اگرچه نهان بود هر دو در سنجاب

Rüzgârda adamın pençesi çınarın eli gibi oldu. Elbiselerden tecrit olmaktan Allah'a sığınırız. Her ne kadar felek ve güneş sincap kürküne

⁹⁶ Meryem Suresi (19), ayet 4. Meali: "Saçım sakalım ağardı."

⁹⁷ Yûsuf Suresi (12), ayet 84. Meali: "Gözlerine ak düştü, görmez oldu."

⁹⁸ Kâri'a Suresi (101), ayet 5. Meali: "Dağlar atılmış yün gibi savrulacaktır."

⁹⁹ Neml Suresi (27), ayet 88. Meali: "Senin şu gördüğün ve yerinden hiç oynamaz zannettiğin dağlar var ya! O dağlar o gün bulutlar gibi hızla akıp gidecektir."

bürünerek buluttan gizlense de felek mavi oldu/morardı, güneş de titriyordu.

Nazm;

سر رشته آفتاب سوزان
شد شوشهٔ یخ به نیم روزان

روز از خنکی کشیده در هم
خود را و نموده کوتاه و کم

از سردی آب مرغ آبی
آورده پناه با کبابی

Yakan/yakıcı güneşin hüzmelerinin başı, öğle vakitlerine doğru buz sarkıcı oldu. Gündüz serinlikten/soğuktan büzülerek kendini kısa ve az göstermekteydi. Soğuktan bir ördek kebabçıya sığınmıştı.

Bu sene Semerkand'da kıtlık ve kuraklık öyle bir dereceye ulaşmıştı ki halk dönüp duran ay ve güneş kursundan başka yiyecek bir şey görmedi. Fakirler ve aç olan insanlar akşamları Pervîn¹⁰⁰ harmanından başak toplamayı hayal ediyorlardı.

Şiir:

گر سنه شکم بر نمد دوخت چشم
که همسایهٔ گوشت بوده است چشم

Yün ete komşu olduğu için karnı aç kimseler keçeye göz dikmişlerdi.

Bir akşam bir dostun evine misafirliğe gidilmişti. Gidilen akşam medresenin kapısının anahtarını kıran bir hırsız, medresenin odalarında bulunduğu her şeyi alıp götürmüştü. Bu hırsızlık vesilesiyle çok perişan olan ve zor durumda kalan Horâsânî ona yakın garip ve biçare öğrenci,

¹⁰⁰ Ülker yıldızı. Arapçada ıkd-ı süreyyâ ya da benâtü'n-na'ş denilmektedir. Yunan mitolojisine göre bunlar yedi kız olup insanlarla evlenmişlerdir. Öldükten sonra ise her biri yıldız olmuştur (Onay 1992: 332).

Vâsîfî'nin yanına geldiler ve O'na durumlarını; "Eğer siz, bize yardımcı olmazsanız, hepimiz soğuk ve açlıktan öleceğiz." şeklinde açıkladılar. Bunun üzerine Vâsîfî, onlara; "Ev dostlarım! Siz sakın gamlanmayın." dedikten sonra ¹⁰¹ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ayetini okudu. Akabinde Hazret-i Şakîk-i Belhî (ö. 194/810)¹⁰²'nin şu sözlerini nakletti; "Eğer yeryüzü tunç olsa, gökyüzü demire dönüşse, bundan dolayı da yeryüzünde hiç bitki yetişmese, gökyüzünden yağmur yağmasa, hatta âlemin tamamı benim ayalım/ailem olsa, asla Allah'a tevekkül etmekten başka bir şey düşünmem. Çünkü Allah kullarını rızıklandırmayı üzerine almıştır."

Bu durum karşısında Pulâd Sultân¹⁰³'in soyundan gelen, gayet zeki ve çok cömert olan ve kendisine Emîrkâ-i Şâhî denilen bir gencin varlığını isiten Vâsîfî, onun bu duruma kavıtsız kalamavacağı ümidivle ona bir mektup¹⁰⁴ yazarak öğrencilerin vaziyetini bildirdi. Bu mektuptan durumun vahametini anlayan Emîrkâ-i Şâhî, bu öğrencilerin imdadına yetişerek onları misafir etmek için evine davet etti. Vâsîfî'yi uygun kışlık yünlü elbise/kürk ve ayakkabıyla baştan ayağa donattı. Horâsânlı öğrencilere ise çeşitli yünlü kışlık elbiseler/kürkler, gömlekler ve ayakkabılar verdi.

Birkaç gün sonra Emîrkâ-i Şâhî kasabı çağırarak ona bir kuzu kebabı hazırlattı. Hâce'nin yoldaşı öğrencilerin yanına geldi. Öğrencilerin durumu o dereceye ulaşmıştı ki, onlardan iki tanesi açlığın oluşturduğu takatsizlikten dolayı kürklerini satarak aldıkları yiyeceklerle hayatlarını idame ettirmişlerdi. Böylece soğuğun ve kıtlığın şiddetinden korunarak canlarına can kamışlardı.

Vâsîfî'nin yakın dostlarından biri olan Mevlânâ Abdulâlî-i Belhî, bir akşam Vâsîfî'nin evine gelerek ona; "Horâsânlı öğrencilerin tamamı açlık ve yokluktan dolayı çok zor durumdadır. Onlar için ne düşünüyorsun?" dedi. Vâsîfî, Mevlânâ Abdulâlî-i Belhî'nin bu sorusu üzerine; "Bu durum

¹⁰¹ Âl-i İmrân Suresi (3), ayet: 159. Meali: "Allah'a güven, O'na dayan. Çünkü Allah kendisine güvenip dayananları sever."

¹⁰² Horasanlı büyük mutasavvıf (Bolat 2010).

¹⁰³ Küçük Han ile Bâbü'r'ün üvey kardeşi Mihr-bân (Mihrî) Hanum'ın oğlu (Bâbü'r 2006: 823).

¹⁰⁴ Bu mektup için bak. Vâsîfî 1349: 65-68.

karşısında çok şaşkın ve acizim. Ne yapacağımı ben de bilmiyorum.” şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Mevlânâ Abdulâl-i Belhî, Vâsıfî’ye; “Ebû Sa’îd Sultân¹⁰⁵’a kıtlık yılının anlatılıp açıklandığı ve güzel mana incileriyle donatılan bir övgü kasidesinin yazılması gerekmektedir. Çünkü ancak bu yolla bu öğrencilerin durumu ona duyurulabilir. Böylece onların ömür gemileri kıtlığın kan içici denizinden alınıp salimen kıyıya ulaştırılabilir.” dedi. Vâsıfî, Mevlânâ Abdulâl-i Belhî’ye; “Ebû Sa’îd Sultân Türktür. Bizim Türkçe anlamadığımız gibi o da Farsça anlamaz.” dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Abdulâl-i Belhî, Vâsıfî’ye; “Benim sultanın imamı ve naibi olan bir dostum var. O hem bizi hem de kasideyi sultana anlatır ve izah eder. Böylece maksat hâsıl olur.” dedi. Mevlânâ Abdulâl-i Belhî’nin bu sözü üzerine zaman kaybetmeden kaside hemen yazılmaya başlandı ve gece tamamlandı. Vâsıfî ve Mevlânâ Abdulâl-i Belhî sabahleyin yazılan kasideyi alarak Kân-ı gil¹⁰⁶’e gittiler. Kasideyi Mevlânâ Abdulâl-i Belhî’nin dostu aracılığıyla yüce mertebeli Ebû Sa’îd Sultân’a sundular. Ebû Sa’îd Sultân bu kaside karşılığı onlara 10 baş semiz koyun, 20 man/batman¹⁰⁷ buğday unu, 100 hani para ve medresede yakmaları için 4 kuru ağaç ihşanda bulundu. Vâsıfî ve Mevlânâ Abdulâl-i Belhî, Ebû Sa’îd Sultân tarafından kendilerine verilen ihşanlarla medreseye döndüler. Böylece o kışı Horâsânlı fakir öğrencilerle birlikte başka bazı fakir öğrenciler de rahat ve huzurlu bir şekilde geçirdiler.

Ebû Sa’îd Sultân’a takdim edilen kaside şu şekildedir;

ای دل خیال خام مبر در پی طعا

زیرا که امتلا شده ام زین خیال خام

ذکر فلک به خیر که از خوان او مرا

شمسی مهر چاشت بود قرص ماه شام

¹⁰⁵ Küçüm Han’ın oğludur. Özbeklerin büyük hanı sıfatıyla 1530’da tahta çıkmış ve üç yıl hüküm sürmüştür (Bâbü 2006: 771).

¹⁰⁶ Semerkand’ın meşhur çayırlarından olup şehrin doğu tarafında ve biraz kuzeye doğru bir yağaç mesafededir; ortasından Âb-ı Rahmet de dedikleri Kara-Su akar (Bâbü 2006: 794).

¹⁰⁷ Türklerde ve Türklere ilişkide bulunan diğer kavimlerde ağırlık ölçüsü, kap ölçü ve ekilen tohum ya da alınan mahsule göre saptanan tarla ölçüsü olarak kullanılan bir birimdir (Bâbü 2006: 638).

از بهر راه توشه ز انجم کرم نمود
خوان کلیچه ریزه به من چرخ نیل فام

ریگنه قرصهاست پی نان راه من
در ره نشان پای شتر حاصل کلام

گندم ز هر که کس طلبد آرد میکند
از ضرب مشت رسته دندان وی تمام

با آنکه خون خورند شب و روز مردمان
دور زمانه تشنه به خونشان بود مدام

دو نان نمی دهند به کس نیم لقمه نان
یا رب چو نان مباد ز دونان به غیر نام

دارد چو قرص صورت قرض از برای آن
یک حبه کس به قرض نیابد ز خاص و عام

ای باد اگر به جانب صحرا گذر کنی
از من کلاغ را ببری تحفه و سلام

وانگه بگو که قاق چرا میکنی ز حرص
نان های خویش را که شود سبز بر دوام

ای طایر خجسته ز نان های خویشتن
یک چند نان بده به فقیران به رسم وام

تسییح دانه کردم و سجاده دام لیک
عنقا شده است نان؛ نشود صید کس به دام

یک دانه گندم ار به زمین افکند کسی
مردم کنند مور صفت بر وی ازدحام

بر خلق گوشت خر و خنزیر شد حلال
یا رب سبب چه بود که نان شد چنین حرام

خاکستری فطیر ته دیکدان بود
کالبدی فی الدجیه و الشمس فی الغمام

خاکستری که در ته او پخته شد کماچ
سازند توتیاش خلیق به احترام

تشبیه مهر و مه به کماچ ار کند کسی
هر دو نهان شود به خاکستر ظلام

بوی که مرتفع شود از دود دیگدا
خوش تر ز رایحه مشک در مشام

از هیچ روزنی دود نکند سر برون
چز دود مرگ دود دل زار مستهام

زین سان که مردم از پی نان چوب میخورند
نبود عجب که گیرد شان علت جزام

در آرزوی تهمت و دزدی شدند خلق
تا زین بهانه شان برسد لقمه به کام

از دست قرض خواه جو گندم این زمان
بهتر ز غار موش نباشد دگر مقام

گر استخوان سفید شود خلق را ز جوع
زنهار عجب مدار ز کمیابی طعام

شد استخوان پهلوی مه ظاهر از هلال
از قرص خود نیافت چو یک چند روز کام

از جوع جیب شان شده چاک و نمیدهند
او را به غیر رشته ماهیچه التیام

ز امید لنگ بره کنم رخسار روح را
هر لحظه پایبند که گردد به چشم رام

تا شام روز خشر نخواهد طلوع کرد
از مطلع زمانه به غیر از مه صیام

آنکو ز جوع رفت ز خویش ای رفیق من
گر امتحان کنی نفسش را به اهتمام

آینه وار بر دهندش دار قرص نان
تا صورت حیات در آن یابد ارتسام

رسم سخا و مرحمت و آدمی گری
 والله لا يلاحظ في زمرة الانام

ای واصفی به گرسنگی صبر پیشه کن
 زنهار نان طمع مکن از سفره لیام

داری اگر طمع به شهی عرض کن که هست
 بر درگهش چو حاتم طایی دو صد غلام

Ey gönül! Yiyecek/yemek peşinde ham/boş hayallere kapılma.
 Çünkü ben bu boş hayallerden dolayı dolmuşum.

Ben feleği hayırla anıyorum, çünkü onun sofrasından bana sabah güneşi yiyecek akşam ayı da (yuvarlak) ekmek veriyor.

Felek bana yol azığı için yıldızlardan kerem gösterdi. Felek benim için ekmek kııntılı sofrayı nîl-fâm/çivit renkli yaptı.

Hasılıkelam yolda develerin ayak izleri var. Benim ise yolum ekmek peşinde koştur.

İsteyen herkes buğdaydan un yapar. Avuç darbesi sonucunda onun/buğdayın sıralı dişleri/taneleri dökülür.

İnsanların gece gündüz çok eziyet çekmelerine rağmen, felek yine de daima onların kanlarına susamıştır.

(Cimrilere) kimseye yarım lokma ekmek bile vermezler. Ya Rab! Cimrilere isimden başka bir şey nasip etme.

Mademki ekmeğe borç almak şeklinde sahip olunur (yani ekmek borç alma şeklinde de olur). Buna rağmen avam ve havas, bir küçük de olsa kimseye borç vermezler.

Ey rüzgâr! Eğer çöl tarafına geçmek istiyorsan, benden kargaya selam ve hediye götür.

Kendi ekmeklerin her dem taze olmasına rağmen, sen söyle, hırstan niçin/ne diye ötersin/feryat edersin.

Ey mübarek kuş! Ödünç olarak fakirlere birkaç tane kendi ekmeğinden ver.

Tespahi yem yaptım, seccadeyi de tuzak, ancak ekmek Anka kuşu gibi oldu, yine de kimse tuzağa düşmüyor.

Eğer bir kimse yere bir tane buğday atarsa; insanlar karınca misali ona hücum ederler.

İnsanlara eşek ve domuzun eti helal oldu; Ya Rab! Ekmeğin böyle haram olmasının sebebi nedir?

Fatîrin/mayasız ekmeğin külü, kazanın altında karanlık gecede ki bedir ve bulutlar içerisinde olan güneş gibidir.

Dibinde komaç ekmeği pişirilen/yapılan külü, insanlar özenle/saygıyla sürme yaptılar.

Eğer bir kimse ayı ve güneşi Komaça benzetirse, her ikisi de karanlık/sim siyah küle saklı kalırlar/gizlenirler.

Ocağın dumanından yükselen koku, (insanın) burnuna güzel kokudan daha hoş gelir.

Hiçbir pencereden duman dışarıya çıkmazsa, inleyen gönlün dumanına, ölüm dumanından başka hiç kimse şaşırmaz.

İnsanlar bu şekilde ekmek için dayak yediklerine göre, onların cüzam hastalığına yakalanmasına hayret etmemelidir.

İstek olarak bir lokma (ekmek) bahanesi o dereceye ulaştı ki, (artık) insanlar töhmet ve hırsızlık arzusunda oldular.

Bu zamanda arpa ve buğdayı borç almak isteyenler yüzünden, artık fareler için mağaralardan daha iyi sığınak kalmamıştır.

Eğer yemek yokluğunda insanların, açlıktan dolayı kemikleri beyazlaşınca buna şaşma/şaşıma.

Hilalden dolayı ayın karın kemikleri/kaburgaları görünür oldu. Kendi yuvarlak şeklinden/bedir hâlinden birkaç gün olsa da murat elde etmedi.

Açlıktan dolayı onun/ayın bağı parçalanmış. Onu kas lifinden başkası onaramaz.

Can atını, duraksatma/durdurma ümidiyle itaatkâr yaparım. Gözlerime boyun eğince her an bana bağlanır.

Gündüzden haşır gününün akşamına kadar güneş doğmayacak. Aydan başkası Orucun doğuş zamanından haberdar değildir.

Ey benim dostum! Onun canını/nefesini özenle imtihan etmek istiyorsan, (bil ki) o açlıktan dolayı kendinden geçti!

Onda hayat tezahürü görmek için ayna gibi yuvarlak ekmeği onun ağzına tut.

Kendisinde cömertlik, merhamet ve insanlık âdeti barındırmayan, Allah'a and olsun ki insan zümresi içinde yer almaz.

Ey Vâsîfî! Açlığı sabırla huy et/alışkanlık hâline getir. Sakın mayası bozuk insanların sofrasından ekmek umma.

Eğer bir beklentin/arzun varsa, Hâtem-i Taî gibi dergâhında iki yüz kölesi olan sultana onu arz et/söyle.

Sonuç

Tercümesi verilen bu metinler, hem Türkistân'da tertip edilen meclisleri yansıtmaları hem de Türkistân'daki sosyal ve kültürel hayata ait bazı bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Yukarıda tercümesi verilen bölümlerden şu sonuçlar çıkarılmaktadır:

Oluşturulacak meclisin yeri ve zamanı belirlendikten sonra mecliste nelerin yapılacağı ve konuşulacağı hususunda ön görüşme yapılmakta ve çeşitli kararlar alınmaktadır. Alınan bu kararlar ise daha sonra tatbik edilmektedir. Meclisin yapılacağı yer, önceden meclis için hazırlanmakta, eksiklikleri giderilmekte ve teşrifatı yapılmaktadır. Teşrifatta kullanılan eşyalar, o eşyaların düzenleniş şekli ve teşrifatı yapan kişilerin durumu ve özellikleri müşahede edilmektedir. Mecliste ikram edilmek üzere çeşitli yemekler, tatlılar, macunlar ve şerbetler hazırlanmaktadır. Bunların bir kısmının adları belirtilmekte bir kısmının da hakkında bazı açıklayıcı bilgiler verilmektedir. Meclise katılması istenen kişiler ya meclisi tertip eden ya da onun görevlendirdiği kişiler tarafından davet edilmektedir. Meclise o dönemde maharet sahibi olup önemli bir konum edinmiş hanendeler, sazandeler, şairler, âlimler, konuşmalarıyla sohbet güzellik ve renk katan kişiler, sanatkârlar, nüktedanlar, tarihçiler, hattatlar, o yörenin önde gelenleri, yetenek ve maharet sahibi gençler ve çeşitli zanaat sahipleri katılmaktadır. Meclise katılanlar bazen genel ifadelerle bazen de bizzat isimleri zikredilerek belirtilmektedir. Tertip edilen mecliste kimlerin nereye oturacağı önceden belirlenmekte, daha sonra meclise katılanlar kendileri için ayrılan yerlere oturmaktadırlar. Mecliste çeşitli müzik aletleri çalınmakta/üflenmekte, hanendeler ise o dönemin bestelenmiş meşhur gazellerini, müstezatlarını terennüm etmektedirler. Hazırlanan yemekler, tatlılar ve macunlar yenmekte, şerbetler ise içilmektedir. Bu arada yapılan sohbetlerin ve konuşmaların hüviyetine uygun irticalen şiirler söylenmektedir. Ayrıca çeşitli konularda sohbetler edilmekte, dönemin hazırcevaplığıyla meşhur bazı kişilerine çeşitli şakalar ve latifeler yapılmakta, bazen bu konuşmalar ve latifeler müstehcen ve laubali bir hüviyete dahi bürünmektedir. Ancak bu tarz konuşma ve latife ve sataşmaların kendi dönemi içerisinde hoş görüldüğü ve bir eğlence unsuru olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Nitekim hazırcevaplığı ve müstehcen/laubali konuşmalarıyla tanınan ve bu

özelliğiyle eğlence meclislerinin vazgeçilmez kişilerinden biri olan Mevlânâ Abdulvâsi'-i Münşî'nin, bu tip bir mecliste verdiği cevaplar ve yaptığı müstehcen/laubali konuşmalardan sonra Alî Şîr Nevâ'î'nin elini samimi ve sevecen bir tavırla onun omzuna koyarak ona; "Ey zamanın eşsizi ve devranın benzersizi! Sen her zaman bereketli zatınla dönemin fazilet sahibi kişilerinin meclisinin süsü ve başarılı padişahların mahfillerinin güzelliği ol." demesi, bu açıdan ilginç olduğu kadar önemli bir husustur. Diğer taraftan meclise katılanların çok rahat tavır ve davranış sergilemeleri dikkat çekmektedir. Yaptığı icraat veya ortaya koyduğu hüner ve yetenekleri takdir edilen şair, âlim, sanatkâr, zanaatkâr ve hüner sahibi kişiler çeşitli hediyelerle ödüllendirilmektedir. Şarap meclislerinin hüviyetinin yanında bu meclislerde nasıl davranıldığı, hangi şarapların nasıl içildiği, şarap tortusunun nasıl süzülüp de nelerin yenildiği de görülmektedir.

O dönemde toplumun çeşitli tabakalarına mensup kişilerin giyim ve kuşamları yansıtılmaktadır. Bunların özellikleri ayrıntılarıyla aktarılmaktadır. Matem için siyah renkli elbiseler giyinildiği görülmektedir. Kişilerin isimlerinin fitratlarıyla uygunluk gösterdiği anlayışının varlığı dikkat çekmektedir.

O dönemde belli bir konuma sahip olan kişiler, bir alayla birlikte şehir merkezlerinde insanların taşıdıkları tahtirevanla bir yerden bir yere götürülmektedir. Bu alayda bulunanlar, onların giyim kuşamları, sergiledikleri tavırlar geniş bir tasvirle aktarılmaktadır. Hâfız Divanı'ndan ise tefe'ül yapılmaktadır.

Yazı dizisi devam edecektir.

Kaynakça

AKA, İsmail (2005), "Mîrhand", *DİA*, XXX, 156-57.

ALGAR, Hamid- Ali Alpaslan (1998), "Hüseyin Baykara", *DİA*, XVIII, 530-532.

ALÎ ŞÎR NEVÂ'Î (1961), *Mecâlisü'n-nefâ'is*, (Haz. Tayörlovçi: Suyima Ganieva – Mesul Muharrir: Vohid Zohidov), Taşkent: Özbekistan SSR Fahlar Akademisi.

- ALÎ ŞÎR NEVÂ'Î (1323), *Tercume-i Mecâlisü'n-nefâis: Mecâlisü'n-nefâis, Der-Tezkire-i Şu'arâ-i Karn-i Nohum Hicrî, Te'lîf: Mîr Nizâmuddîn Alî Şîr Nevâ'î*, (be-Sa'y u İhtimâm-i Alî Asgar Hikmet), Tehrân [Bu eserini 1-178. sayfaları Fahri-yi Heratî'nin, 179-409. sayfaları ise Kazvînî'nin *Mecâlisü'n-nefâis* tercümesini kapsamaktadır].
- ALÎ ŞÎR NEVÂ'Î (2006), *Nevâdirü'ş-şebâb*, (Haz. Metin Karaörs), Ankara: TDK Yayınları.
- AMÎD, Hasan (1362), *Ferheng-i Amîd*, Tehrân.
- ATEŞ, Ahmed (1968), *İstanbul Kütüphanelerinde Manzum Farsça Eserler I (Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri)*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- BÂBÜR (2006); *Baburnâme (Vekayi) Gazi Zahîreddin Muhammed Babur*, (Doğu Türkçesinden çeviren: Reşit Rahmeti Arat, Önsöz ve Tarihi Özet: Y. Hikmet Baydur), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- BOLAT, Ali (2010), "Şakîk-i Belhî" *DîA*, XXXVIII, 305-306.
- BOLDİREV, A.N. (1956), "Çağdaşlarının Hikâyelerinde Nevai", (Çev. Rasime Uygun), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1956*, 197-237.
- CÂMÎ, Mevlânâ Abdurrahmân-i Câmî (1371), *Bahâristân*, (be-Tashîh-i Doktor İsmâîl-i Hâkimî), Tehrân.
- DEHHUDÂ, Ali Ekber (1373), *Lugat-nâme*, I-XIV, Tehrân: Muessese-i İntişârât-i Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân.
- DEVLETŞÂH, Emîr Devletşâh bin Alâü'd-devle Bahtîşâh el-Gâzî es-Semerkandî (1901), *Tezkiretü'ş-şu'arâ*, (Nşr. Edward G. Browne), Leiden.
- DURUSOY, Ali (2010), "Şemsiyye", *DîA*, XXXVIII, 530-31.
- ENVERÎ, Hasan (1382), *Ferheng-i Bozurg-i Sohen*, I-VIII., Çâp-i devvom, Tehrân.
- ERASLAN, Saniye (2018), "Kavramların Anlamlandırılmasında Şerhlerin Yeri: Sûdî'nin *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'ı* Örneği", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi TEBDİZ Özel Sayısı*, II/4, 187-194.
- ERASLAN, Saniye (2019), "Türkistanlı Bir Şair: Vâsîfî ve Türkçe Şiirleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XXIII, 758-774.
- HAYYÂMPÛR, Doktor A. (1368), *Ferheng-i Suhanverân*, I-II, Tehrân: Çâphâne-i Fecr-i İslâm.
- KANAR, Mehmet (2016), *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.

- KARAİSMAİLOĞLU, İsmail (1992), "Benâî", *DİA*, V, 429.
- KARAİSMAİLOĞLU, İsmail (1999), "Hüseyn Vâ'iz Kâşifî", *DİA*, XIX, 16-18.
- KARTAL, Ahmet (2000), "Ali Şîr Nevâî'nin Mecâlisü'n-nefâis İsimli Tezkiresi ve XVI. Asırda Yapılan Farsça İki Tercümesi", *Bilig*, XIII, 21-65.
- KARTAL, Ahmet (2003), "Ali Şîr Nevâî'nin Farsça Siirleri", *Bilig*, XXVI, 147-80.
- KARTAL, Ahmet (2017), *Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine Lâlezâr Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- KARTAL, Ahmet (2019), *Hakîkate Düşen Gölge: Türk-Fars Edebî İlişkileri*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- MAŞALI, Mehmet Emin (2006), "Mushaf", *DİA*, XXXI, 242-48.
- KÂTİB ÇELEBİ, (2013), *Cihan-nüma*, I-II., (Ed. Said Öztürk), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi.
- KILIÇ, Hulusi (2001), "el-Kâfiye", *DİA*, XXIV, 153-54.
- KUT, Günay (1989), "Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501)", *DİA*, II, 449-453.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1965), *Ali Şîr Nevâî I, Hayatı Sanatı ve Kişiliği*, Ankara: TDK Yayınları.
- MA'ÂNÎ, Ahmed Gulçîn (1368), *Tezkire-i Meyhâne Sâkinâme ve Sâkinâmeserâyân*, Tehrân.
- MU'ÎN, Muhammed (1371), *Ferheng-i Fârsî*, Şeş cild, Çâp-i heştum, Tehrân: Çâphâne-i Sipîhr.
- NEVÂ'YÎ, Abdülhuseyn (1324), *Ricâl-i Kitâb-i Habîbu's-siyer ez-Hamle-i Mogol-tâ Merg-i Şâh İsmâ'îl-i Evvel*, Tehrân.
- ONAY, Ahmet Talat (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemâl Kurnaz), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZ, Mustafa (1993), "Ca'fer es-Sâdık", *DİA*, XIII, 1-3.
- SÂM MÎRZÂ SAFEVÎ (1346), *Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*, Tashîh u Mukaddime ez: Ruknuddîn Humâyûnferruh, Tehrân.
- SEVGİ, H. Ahmet (1998), "Hilâlî-i Çagatayî", *DİA*, XVIII, 21-22.
- STEINGASS, F. (1975), *Persian-English Dictionary*, Beirut: LibrairieduLiban.
- ŞEMSÜDDİN SÂMÎ (1996), *Kâmûsu'l-a'lâm*, I-VI, Ankara: Kâşgar Neşriyat.
- ŞÜKÛN, Ziya (1984), *Farsça-Türkçe Lûgat, Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, I-III, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TOGAN, A. Zeki Velidi (1964), “Alî Şîr”, *İA*, I, 349-57.

TÖKEL, Dursun Ali (2000), *Divan Şîrinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÜZÜM, İlyas (2002), “Kirâmen Kâtibîn”, *DİA*, XXVI, 59-60.

VÂSİFÎ, Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî (1349), *Bedâyi’u’l-vekâyi’*, (Nşr. A. Boldirev), Cild-i evvel, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer.

VÂSİFÎ, Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî (1350), *Bedâyi’u’l-vekâyi’*, (Nşr. A. Boldirev), Cild-i divvom, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer.

Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli (2016), (Haz. Abdulkadir Şener-M. Cemal Sofuoğlu-Mustafa Yıldırım, İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

Elektronik kaynak

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir>